

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ОҚУ-АҒARTY МИНИСТРЛІГІ
АРНАЙЫ ЖӘНЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ҰЛТТЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҒЫ**

**ЗИЯТЫНДА БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР ОҚУШЫЛАРДЫ
ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУҒА
АРНАЛҒАН АРНАЙЫ ЖАҒДАЙЛАРДЫ
ҰЙЫМДАСТЫРУ-ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ**

Әдістемелік ұсынымдар

Алматы 2024

УДК 376
ББК 74.3
3 57

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің РММ «Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың ұлттық ғылыми-практикалық орталығының» ғылыми-әдістемелік кеңесі тарапынан мақұлданып, ұсынылды (№ 46 хаттама, 2024 жылғы 14 қараша).

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі Инклюзивті және арнайы білім беру департаменті (07-1-07-4/1225-И 18.02.2025) қолдануға бекітіліп, ұсынылды.

Құрастырушы-авторы:

Аханова Ж.Б. – РММ АИБД ҰҒПО арнайы және инклюзивті білім беру зерханасының меңгерушісі

Рецензенттер:

Мажинов Б.М. – PhD докторы, Қазақстан ұлттық қыздар педагогикалық университетінің қауымдастырылған профессоры

Байтұрсынова А.А. - РММ АИБД ҰҒПО ғылыми-әдістемелік бөлімнің басшысы, педагогика ғылымдарының кандидаты.

Зиятында бұзылыстары бар оқушыларды жалпы білім беретін мектепте оқытуға арнайы жағдайларды жасау бойынша ұйымдастырушылық-әдістемелік аспектілер: әдістемелік ұсыныстар/ Аханова Ж.Б. - Алматы: АИБД ҰҒПО, 2024, 67 бет.

ISBN 978-601-14-0302-3

Материалдар инклюзивті білім беру жағдайында зиятында бұзылыстары бар балаларға арналған арнайы сыныптардың жұмысын ұйымдастыру бойынша бағыттар мен мазмұнын ашады, арнайы жағдайларды ұйымдастырудың әдістемелік аспектілерін сипаттайды.

Әдістемелік ұсыныстар білім басқармаларының мамандарына, мектеп әкімшілігіне, педагогтарға, зиятында бұзылысы бар балаларды оқытатын мектеп мамандарына арналған.

УДК 376
ББК 74.3

ISBN 978-601-14-0302-3

© АИБД ҰҒПО, 2024
© Аханова Ж.Б., 2024

МАЗМҰНЫ

Кіріспе.....	6
1. Зиятында бұзылысы бар балаларды жалпы білім беретін мектепте оқытуға арнайы жағдайларды жасау бойынша ұйымдастырушылық-құқықтық аспектілер	8
1.1 Зиятында бұзылысы бар балалға білім берудегі нормативтік-құқықтық негіздер.....	10
1.2 Зиятында бұзылыстары бар балалардың білім алуына арналған арнайы жағдайлар	12
1.3 Жалпы білім беретін мектептегі жеңіл интеллект бұзылыстары бар оқушыларға арналған арнайы сыныптардың қызметі	14
2.Зиятында бұзылыстары бар балалардың өмірлік құзыреттілік саласын қалыптастыру бойынша ерекше білім беру қажеттіліктері тұрғысынан психологиялық-педагогикалық сипаттамасы	19
2.1 Өмірлік дағдылар ұғымы. Зиятында бұзылыстары бар білім алушылар үшін рөлі мен маңызы	25
3. Зиятында бұзылыстары бар балаларды жалпы білім беретін мектепте оқытуға арналған арнайы жағдайларды жасау бойынша ұйымдастырушылық-әдістемелік аспектілері	31
3.1 Зиятында бұзылыстары бар балаларды жалпы білім беретін мектептерде оқыту жағдайын зерттеу (Астана, Алматы қ.)......	39
3.2 Зиятында бұзылыстары бар балаларға арналған арнайы сыныптардағы білім беру процесі	52
3.3 Зиятында бұзылыстары бар оқушылардың әлеуметтік бейімделуі мен өмірлік құзыреттілікті дамыту бойынша ұсыныстар	56
Қорытынды.....	60
Әдебиеттертізімі.....	61
Қосымша	64

АНЫҚТАМАЛАР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

арнайы білім алу шарттары – бұл оқу, сондай-ақ арнайы, жеке дамытушы және түзету-дамыту бағдарламалары мен оқыту әдістерін, техникалық, оқу және басқа да құралдарды, өмір сүру ортасын, психологиялық-педагогикалық қолдауды, медициналық, әлеуметтік және басқа да қызметтерді қамтитын жағдайлар. Бұл шарттар ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдар (балалар), сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балалар үшін білім беру бағдарламаларын игеруді қамтамасыз ету үшін қажет.

ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдар (балалар) – бұл белгілі бір деңгейдегі және қосымша білім алу үшін арнайы жағдайларды тұрақты немесе уақытша қажет ететін адамдар (балалар).

ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау – білім алу үшін қажетті арнайы жағдайларды анықтау процесі.

психологиялық-педагогикалық қолдау – білім беру ұйымдарында жүзеге асырылатын жүйелі ұйымдастырылған қызмет. Бұл қызмет ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды қоса алғанда, оқушылардың табысты оқуы мен дамуы

оқу жоспары – оқу пәндерінің тізімін, олардың оқытылу тәртібін (реттілігін), әрбір пән бойынша апталық және жылдық оқу сағаттарының көлемін анықтайтын нормативтік құжат.

оқу бағдарламасы – әрбір пән бойынша меңгеруге жататын білім, білік, дағдылар көлемін, оларды тақырыптар, бөлімдер және оқу кезеңдері (сыныптар) бойынша бөлуді айқындайтын нормативтік құжат.

оқытудың мақсаты – оқу бағдарламасының мазмұнына сәйкес оқушылардың күтілетін оқу нәтижелерін тұжырымдайтын ережелер.

оқыту – білімді жинақтау процесін басқару, танымдық процестерді қалыптастыру, оқушының оқу-танымдық белсенділігін ұйымдастыру және ынталандыру.

оқу – мұғалімнің басшылығымен білім, білік және дағдыларды меңгеруге бағытталған оқушының белсенді іс-әрекеті.

дифференциалданған оқыту (different, лат. – бөлу) – оқу процесінің әртүрлі топтардағы оқушылар үшін бейімделуін қамтамасыз ететін жалпы дидактикалық жүйенің бір бөлігі. Дифференциацияның негізінде Л.С. Выготскийдің «жақын арадағы даму аймағы» теориясы жатыр.

дифференциалданған тәсіл – оқу материалын меңгеру мүмкіндіктері әртүрлі оқушылар тобына жағдай жасау және көмек көрсету бойынша мұғалімнің қызметі.

пәндік дамытушы орта – оқушының танымдық, қарым-қатынас, еңбек, физикалық және рухани дамуына жалпы бейімделген, ұйымдастырушылық тұрғыдан рәсімделген және мазмұнды түрде қаныққан арнайы бөлінген кеңістік.

өмірлік дағдылар – адамдардың өз мақсаттарына жетуіне мүмкіндік беретін білімнің, мінез-құлықтың, қарым-қатынастың және біліктердің жиынтығы.

эмпирикалық оқыту немесе практикалық оқыту – тәжірибелік әрекет арқылы дағдылар мен білімді меңгеру процесі.

ҚР – Қазақстан Республикасы

ҚР ОҒМ – Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі

ҚР ҒЖБМ – Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі

ҚР МБ – Қазақстан Республикасының Министрлер кабинеті

МЖМБС – Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты

ЕБҚ – Ерекше білім беру қажеттіліктері

ПМПҚ – Психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес

КІРІСПЕ

Білім беру саласындағы мемлекеттік саясат барлық адамдарға, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін адамдарға, білім алу, кәсіби білім алу, жұмысқа орналасу және қоғамның әлеуметтік-экономикалық өміріне қатысу үшін тең құқықтар мен мүмкіндіктерді қамтамасыз ететін инклюзивтілік принципіне негізделген.

Қазақстан Республикасы адам құқықтары саласындағы негізгі халықаралық келісімдерге, оның ішінде БҰҰ-ның «Білім берудегі кемсітушілікпен күрес» туралы Конвенциясына және «Мүгедектердің құқықтары туралы» Конвенциясына қосылды. Бұл мемлекеттен барлық балаларға, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балаларға (ЕБК) сапалы білім беруді және арнайы қолдау көрсетуге қажетті жағдайларды қамтамасыз етуді талап етеді.

2021 жылы Қазақстан Республикасының №56-VII «Инклюзивті білім беру мәселелері бойынша кейбір заңнамалық актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңы қабылданды. Бұл заң инклюзивті білім беру, арнайы жағдайлар және ерекше білім беруді қажет ететін балалар ұғымдарын нақтылай отырып, мүгедек балаларды білім беру ортасына енгізу арқылы оларға арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуді қарастырады. [1]

Заңда «инклюзивті білім беру», «арнайы жағдайлар», «ерекше білім беруді қажет ететін балалар» терминдері мен ұғымдары нақтыланып, мүмкіндіктері шектеулі балаларды білім беру ортасына қосу арқылы оларға арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуді іске асыру нормалары бекітілген.

Әрбір адамға сапалы білім беруді қамтамасыз етудің негізгі идеясын жүзеге асыру біртұтас әдіснамалық және әдістемелік тәсілдерді сақтау арқылы мүмкін екені белгілі: Л.С. Выготскийдің мәдени-тарихи теориясы, білім беру процесін ұйымдастыруда іс-әрекеттік, дифференциалдық және жеке тұлғалық тәсілдер.

Жалпы, қазіргі арнайы және инклюзивті білім беру бұрынғыдай зиятында бұзылыстары бар білім алушылардың әлеуметтену және қоғамға интеграциялану мәселелеріне ерекше назар аударып отыр.

Осылайша, арнайы және жалпы білім беретін мектептердің педагогтары тек мүмкіндіктері шектеулі білім алушылардың ғылым негіздерін меңгеруін ұйымдастырып қана қоймай, сонымен қатар олардың қазіргі күрделі әлемде табысты өмір сүруін, қоғаммен тиімді өзара әрекеттесуін және өз өмірлік мәселелерін шешу қабілетін қамтамасыз ету міндетін атқарады.

Өмірлік дағдыларды қалыптастыру және дамыту міндеті зиятында бұзылыстары бар балалар үшін ерекше маңызды.

Әдістемелік ұсыныстарды дайындау барысында зиятында бұзылыстары бар балаларды оқытудағы қиындықтарды анықтау үшін жалпы білім беретін мектеп мұғалімдері арасында сауалнама жүргізіліп, зиятында бұзылыстары бар оқушылардың оқу жетістіктеріне педагогикалық диагностика жасалды.

Алынған деректер зиятында бұзылыстары бар балаларды жалпы білім беретін мектепте оқытудағы кедергілерді және оларды шешу жолдарын анықтауға мүмкіндік берді.

Бұл әдістемелік ұсыныстар жалпы білім беретін мектептің арнайы сыныбында зиятында бұзылыстары бар балаларды оқытуға арналған арнайы жағдайлардың мазмұнын нақтылау және инклюзивті білім беру жағдайында зиятында бұзылыстары бар баланы оқытатын мұғалімдерге ұсыныстар беру мақсатында әзірленген.

1. ЗИЯТЫНДА БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУҒА АРНАЛҒАН АРНАЙЫ ЖАҒДАЙЛАРДЫ ЖАСАУ БОЙЫНША ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕР

Отандық тәжірибе көрсетіп отырғандай, зиятында бұзылыстары бар балаларды оқытуға арналған арнайы жағдайларды толық көлемде жасау тек арнайы мектептерде сараланған оқыту жағдайында сәтті жүзеге асырылады.

Сонымен қатар, зиятында жеңіл бұзылыстары бар оқушыларды арнайы мектептерде оқытуға әлеуметтік-педагогикалық жағдайларды ұйымдастырудың негізгі бағыттары мен мазмұны Елисеева И.Г., Карипжанова Ш.Ж. «Зиятында жеңіл бұзылыстары бар оқушылардың білім алуына жағдай жасау» (2022) [2] атты әдістемелік ұсыныстарда, ал зиятында орташа бұзылыстары бар балаларға қатысты Елисеева И.Г., Даурцева «Зиятында орташа бұзылыстары бар оқушылардың білім алуына жағдай жасау» (2023) [3] әдістемелік ұсыныстарында егжей-тегжейлі баяндалған. Аталған ұсыныстарда авторлар зиятында бұзылыстары бар балалардың білім алу құқығын нормативтік-құқықтық қамтамасыз етуді, сондай-ақ арнайы мектептерде/сыныптарда оқытуға арнайы жағдайлар жасауды талдайды.

Айта кету керек, арнайы мектептегі оқытудың ұйымдастырушылық-мазмұндық негіздері арнайы сыныптағы оқытуға ұқсас.

Зиятында бұзылыстары бар балалардың ерекше білім беру қажеттіліктері оларды арнайы және инклюзивті білім беру жағдайларында оқыту мәселесін, оқыту сапасын қамтамасыз ету және арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету мүмкіндігін зерттеу қажеттілігін айқындайды.

Осыған байланысты, зиятында бұзылыстары бар балаларды жалпы білім беретін мектепте оқыту мәселесі өзекті болуда, себебі соңғы жылдары жаңа үрдіс байқалуда – ата-аналар балаларын арнайы мектептерге бергісі келмей, оларды отбасында тәрбиелеп, жалпы білім беретін мектептерге орналастыруда.

Сонымен қатар, отандық білім беру жүйесінде зиятында бұзылыстары бар балалардың жалпы білім беретін мектептерде оқуына мүмкіндік беретін инклюзивті білім беруді дамыту бойынша шаралар жүзеге асырылуда. Алайда мұндай интеграцияның сәттілігі көбінесе педагогтардың дайындығының деңгейіне, арнайы оқу материалдарының қолжетімділігіне, түзету-дамыту оқытудың заманауи әдістерін қолдануға, сондай-ақ білім беру мекемесінің жеке тәсілді жасауға дайындығына байланысты.

Зиятында бұзылыстары бар оқушылардың отбасыларымен өзара әрекет-

тесу мәселелеріне, психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге және жеке білім беру маршруттарын әзірлеуге де айтарлықтай көңіл бөлінеді. Бұл процесте дефектологтар, логопедтер, педагог-ассистенттер сияқты мамандардың қолдауы және жайлы білім беру ортасын құруға бағытталған әлеуметтік қолдау маңызды рөл атқарады.

Осылайша, зиятында бұзылыстары бар балаларды оқытуға арнайы жағдайлар жасау нормативтік-құқықтық реттеуді, кадрларды кәсіби даярлауды, білім беру бағдарламаларын бейімдеуді және білім беру процесінің барлық қатысушыларының белсенді өзара әрекетін қамтитын кешенді көзқарасты талап етеді.

Қазақстан Республикасының Арнайы және инклюзивті білім беруді дамыту жөніндегі Ұлттық ғылыми-практикалық орталығының ақпараттық-талдау бөлімінің 2023-2024 оқу жылына арналған статистикалық деректеріне сәйкес, 6-дан 18 жасқа дейінгі зиятында бұзылыстары бар балалардың жалпы саны 24 227-ні құрайды, оның ішінде тек 9 568 бала зиятында бұзылыстары бар балаларға арналған арнайы мектептерде білім алады. Алматы қаласында 2023-2024 оқу жылында 6-дан 18 жасқа дейінгі зиятында бұзылыстары бар 2391 бала бар, олардың тек 999-ы зиятында бұзылыстары бар балаларға арналған арнайы мектептерде, ал 547 бала инклюзивті білім беру жағдайында жалпы білім беретін мектептерде оқиды.

Сонымен қатар, зиятында бұзылыстары бар балаларға арналған арнайы мектептердің жеткіліксіз саны фактілері орын алуда, өйткені 99 арнайы мектептің ішінде 55-і зиятында бұзылыстары бар балаларға арналған, ал бұл мектептердегі ресурстардың шектеулілігінен оқушы орындарының тапшылығы байқалады.

Алматы қаласындағы зиятында бұзылыстары бар оқушыларға арналған арнайы мектептердің сапалық және сандық құрамы мектептердің шамадан тыс толып кетуі және оқушылар контингентінің едәуір күрделенуі мәселесін көрсетеді, бұл өз кезегінде білім сапасына теріс әсер етуі мүмкін.

Сондай-ақ, кейбір балалар ата-аналары немесе қамқоршылары осындай шешім қабылдаған жағдайда, жалпы білім беретін мектептерде бірге оқумен қатар, арнайы мектептерде де оқи алатынын жоққа шығаруға болмайды.

Жоғарыда аталған фактілердің салдарынан зиятында бұзылыстары бар балалардың көпшілігі жалпы білім беретін мектептерде оқып жатыр.

Бүгінгі таңда зиятында бұзылыстары бар балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналардың білім алу нысаны мен жағдайын таңдауға құқығы бар кезде, олардың әлеуметтенуіне арналған білім беру ортасын анықтау және нақтылау мәселесі, оқу сапалы болуы үшін, ерекше өзекті болып отыр.

Арнайы білім беру жүйесінің соңғы жылдары мазмұнды нақтылау, арнайы жағдайларды қамтамасыз ету, білім беру қажеттіліктерін бағалау

процедурасын әзірлеу тұрғысынан айтарлықтай өзгерістерге ұшырағанын ескере отырып, мүмкіндігі шектеулі балалар білім алатын ұйымдардағы процестерді одан әрі әдістемелік қамтамасыз ету қажет.

Зиятында бұзылыстары бар балаларды жалпы білім беретін мектепте оқытуға арнайы жағдайлар жасау олардың білім алу құқығын, әлеуметтік бейімделуін және қоғамға кірігуін қамтамасыз етуге бағытталған нормативтік-құқықтық актілермен реттеледі. Білім беру процесін ұйымдастырудың негізі инклюзивті білім беруге және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін арнайы жағдайларды қамтамасыз етуге қойылатын талаптарды анықтайтын халықаралық және ұлттық заңнамалық құжаттар болып табылады.

1.1 Зиятында бұзылысы бар балалға білім берудегі нормативтік-құқықтық негіздер

Ұсыныстарды дайындау аясында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде зиятында бұзылыстары бар оқушыларды оқытуға ерекше жағдайлар жасау бойынша теориялық-әдістемелік негіздерге талдау және нормативтік құжаттарды зерттеу жүргізілді.

Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» заңы балаға білім алуға, тегін бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім алуға кепілдік берілген құқықты белгілейді. Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалауға сәйкес арнайы педагогикалық тәсілдерді қажет ететін мүмкіндігі шектеулі балаларға мемлекеттік бюджеттен оларға білім беруді белгіленген стандарттар деңгейінде қамтамасыз ететін қосымша қаражат бөлінеді» [4].

Әр азаматтың білім беру саласындағы құқықтары, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында бекітілген және келесі кепілдіктерді береді:

- барлығына сапалы білім алудағы тең құқықтар;
- әр адамның интеллектуалдық дамуын, психофизиологиялық және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, халықтың барлық деңгейдегі білімге қолжетімділігін қамтамасыз ету.

Мемлекет ерекше білім беруді қажет ететін адамдарға (балаларға) өзін-өзі жетілдіруге, өмір бойы білімін жалғастыруға, қабілеттерін еркін дамытуға жағдай жасайды, сонымен қатар олардың жеке даму ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру жүйесі шеңберінде білім алудың нысанын таңдауға құқық береді.

1-сыныпқа алты жастан бастап балалар тестілік немесе конкурстық рәсімдерді қолданбай, білім беру саласындағы уәкілетті орган белгілеген тәртіппен қабылданады.

Орта білім алу үшін мүмкіндігі шектеулі балалар білім беру ұйымдарына алты-он аралығындағы жастан бастап қабылдануы мүмкін. Мүмкіндігі шектеулі балалардың оқуы ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалауға сәйкес жүзеге асырылады. Бұл ретте бастауыш және негізгі орта білім беру білім беру бағдарламаларына сәйкес кемінде он жыл болуы тиіс (31-бап).

№ 385 Бұйрықта «Тиісті типтердегі және түрлердегі мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, қосымша білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуға қатысты келесі тармақтар көрсетілген [5], атап айтқанда:

45-тармақ. Оқушыларды арнайы мектептерге/сыныптарға қабылдау ПМПК қорытындысы мен ұсынымдары негізінде, ата-аналардың (заңды өкілдердің) келісімімен жүзеге асырылады.

46-тармақ. Арнайы мектептер болмаған жағдайда, жалпы білім беретін мектептерде осы Қағидалардың 4-тармағында көзделген балаларға арналған арнайы сыныптар құрылады.

47-тармақ. Арнайы мектептен/сыныптан басқа білім беру ұйымына оқушыларды ауыстыру білім басқару органдарының ПМПК қорытындысы негізінде және баланың ата-аналарының (заңды өкілдерінің) келісімімен жүзеге асырылады.

76-тармақ. Орташа зиятында бұзылыстары бар оқушыларды оқыту бөлек сыныптарда немесе педагогикалық кеңестің шешімімен жеңіл зиятында бұзылыстары бар оқушылармен бірге ұйымдастырылады.

81-тармақ. Жеңіл зиятында бұзылыстары бар балалардың мектептегі білімі еңбек пәні бойынша емтиханмен аяқталады. Оқушылар қорытынды емтихандардан босатылады. Орташа зиятында бұзылыстары бар оқушылар еңбекке оқыту пәндері бойынша қорытынды емтихан тапсырмайды.

Осы бұйрықтарда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды қолдау тәртібі, арнайы жағдайлар жасау және олардың білім беру қажеттіліктерін бағалау айқындалған.

2021 жылы Қазақстан Республикасының № 56-VII «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңы қабылданды. Заң мүмкіндігі шектеулі балаларды білім беру ортасына қосу және арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау арқылы жеке тәсілдемені қамтамасыз етеді [6].

2022 жылы арнайы білім беру қажеттіліктерін бағалау тәртібін және білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетудің ережелерін реттейтін нормативтік құқықтық актілер бекітілді. [5] Нормативтік құжаттардың қабылдануымен ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарға, соның ішінде зиятында бұзылыстары бар балаларға білім алу үшін арнайы жағдайлар (көмек пен қолдау түрлері) айқындалды.

Мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік, ортадан кейінгі білім беру, қосымша білім беру ұйымдарындағы психологиялық-педагогикалық қолдау ережелері (бұдан әрі – Ережелер) Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 5-бабының 31) тармақшасына сәйкес әзірленген және мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік, ортадан кейінгі білім беру, қосымша білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру тәртібін айқындайды, 2024 жылғы 28 маусымдағы №165 Бұйрыққа сәйкес жаңа редакцияда бекітілген.

1.2 Зиятында бұзылыстары бар балалардың білім алуына арналған арнайы жағдайлар

«Білім алуға арналған арнайы жағдайлар» ұғымы психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру қажеттілігімен толықтырылды.

«Білім алудың ерекше шарттары – білім беру, сондай-ақ арнайы, жеке дамыту және түзету-дамыту бағдарламалары мен оқыту әдістерін, техникалық, тәрбиелік және басқа да құралдарын, өмір сүру ортасын, психологиялық-педагогикалық қамтамасыз етуді, медициналық, әлеуметтік және басқа қызметтерді қамтитын жағдайлар, оларсыз ерекше білім беру қажеттіліктері бар жеке тұлғалардың (балалардың) білім беру бағдарламаларын меңгеруі мүмкін емес». Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, 1 тарау, 7-4)

Психологиялық-педагогикалық қолдау ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау негізінде жүзеге асырылады:

1) мұғалімдер тарапынан сыныптағы (топтағы) оқушыларға/тәрбиеленушілерге жеке және сараланған тәсілдерді қолдана отырып;

2) білім беру ұйымдарының психологиялық-педагогикалық қолдау мамандары тарапынан жеке дамытушы және түзете дамытушы бағдарламаларды қолдану арқылы;

3) бейінді мамандарды тарта отырып (олигофренопедагог, арнайы психолог, логопед), сондай-ақ білім беру ұйымы тарапынан мүдделі органдар мен ұйымдармен өзара іс-қимыл жасай отырып.[7]

Арнайы оқу жағдайлары, оқыту мазмұнын, әдістерін, тәсілдерін дараулау, оқу қарқынын және оның нәтижелерін бағалау, ең алдымен, сыныпта жүзеге асырылуы керек. Бұл оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу процесін икемді етуге мүмкіндік береді, нәтижесінде әрбір бала өзінің білім алу деңгейінде табысқа жете алады.

Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мүмкіндігі шектеулі балаларға, оның ішінде зиятында бұзылыстары бар балаларға сабақтар барысында, факультативтерде, пәндік үйірмелерде және қосымша сабақтарда тәрбиешілер/педагогтар, сондай-ақ арнайы педагогтар, психологтар, әлеу-

меттік педагогтар, педагог-ассистенттер арқылы ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау және психологиялық-медициналық-педагогикалық консультациялардың (ПМПК) ұсыныстарына сәйкес жүзеге асырылады."

Зиятында бұзылыстары бар балаларға арналған психологиялық-педагогикалық қолдаудың мазмұны келесі әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайларды қамтиды:

1. оқу жоспары мен бағдарламаларының өзгерістері жалпы білім беру бағдарламаларын бейімдеу немесе жеке оқу жоспарлары мен бағдарламаларын құрастыру арқылы жүзеге асырылады;

2. оқыту нәтижелерін (оқушы жетістіктерін) бағалау әдістерін өзгерту. Бағалау әдістерін өзгерткен кезде бақылау тапсырмалары мен бағалау критерийлері оқушының жеке мүмкіндіктері мен жүзеге асырылатын оқу бағдарламасының мазмұнын ескере отырып таңдалады;

3. оқытудың вариативті, арнайы және баламалы әдістерін қолдану. Оқу әдістерінің формасы немесе қолданылу тәсілі оқушының жеке ерекшеліктеріне бейімделеді (тапсырмалардың көлемін, санын азайту, тапсырмаларды орындау уақытының қысқартылуы немесе ұзаруы, оқу тапсырмаларын жеңілдету, қысқа әрі кезең-кезеңімен нұсқау беру, тапсырмаларды дауыстап айту, үлгілерді, кестелерді, анықтамалық материалдарды пайдалану).

Зиятында бұзылыстары бар оқушыларға психикалық функциялардың жекелеген бұзылуымен байланысты ерекше оқу қиындықтары болған жағдайда баламалы оқыту әдістері мен технологиялары қолданылады (қабылдау, есте сақтау, зейін, праксис). Баламалы оқыту әдістері мен технологиялары педагог-психологтар және арнайы педагогтар тарапынан жеке дамыту жұмыстарында қолданылады (глобалдық оқу әдісі, "Нумикон" әдістемесі арқылы санауды үйрету, Монтессори жүйелері).

4. оқулықтар мен оқу құралдарын іріктеу, жеке оқу материалдарын дайындау (балалар «стандартқа сай емес білімді» меңгереді);

5. оқыту формасын таңдау. Мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін сыныпта, жалпы білім беретін ұйымның арнайы сыныбында немесе арнайы мектепте (ата-ананың келісімімен және ПМПК-ның ұсынысымен), үйде (дәрігерлік-консультациялық комиссияның (ДКК) қорытындысы бойынша) оқыту және тәрбиелеу.

Психологиялық-педагогикалық қолдау білім беру ұйымының Жарғысына, білім беру саласындағы нормативтік құқықтық актілерге, осы Ережеге, білім беру ұйымы мен оқушылардың/тәрбиеленушілердің ата-аналары арасындағы шартқа сәйкес жүзеге асырылады, оның ішінде зиятында бұзылысы бар тұлғаларға (балаларға) қатысты. Психологиялық-педагогикалық қолдау мамандары білім беру ұйымының педагогикалық кеңесіне кіреді, әдістемелік бірлестіктердің жұмысына қатысады.

Бұйрыққа маңызды қосымша ретінде жалпы білім беру ұйымдары ба-

засында психологиялық-педагогикалық қолдау мамандарының қызметін үйлестіру және оларға әдістемелік көмек көрсетуді қамтамасыз ететін тармақ енгізілді. Енді білім беру басқармасы органы бұйрығымен жалпы білім беру ұйымдары базасында инклюзивті тәжірибелерді дамыту және тәжірибе алмасу бойынша аймақтық (қалалық, аудандық) Ресурстық орталықтар құрылатын болады.

Мектеп әкімшілігі зиятында бұзылысы бар оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастырады, білім беру процесіне қатысушылардың барлығы үшін толерантты мәдениеті негізінде қауіпсіз және психологиялық жайлы орта қамтамасыз етеді, балалар туралы жеке ақпараттың құпиялылығын сақтайды.

Маңыздысы, зиятында бұзылысы бар балаларды жалпы білім беретін мектептерде оқытуды ұйымдастыру білім алу үшін арнайы жағдайлардың (психологиялық-педагогикалық қолдау) сапасын қамтамасыз ету қажеттілігімен байланысты.

Инклюзивті білім беру жағдайында бұл санаттағы балаларға арналған арнайы психологиялық-педагогикалық қолдауды реттейтін нормативтік-құқықтық аспектілер әзірленгеніне қарамастан, лайықты деңгейде сапалы білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін қосымша зерттеу жүргізу және ұсыныстар әзірлеу қажет.

1.3 Жалпы білім беретін мектептегі зиятында жеңіл бұзылыстары бар оқушыларға арналған арнайы сыныптардың қызметі

Мүмкіндігі шектеулі балалар үшін арнайы жағдайлар жасау мақсатында білім беру ұйымдарында арнайы сыныптар ашылады. Ұйымдастыру формасы бойынша арнайы сыныптар ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларға арналған дифференциалды оқыту түрін жүзеге асырады. Бұл оқушылардың қажеттіліктері дәстүрлі білім беру жағдайында қанағаттандырылмайтындықтан арнайы сыныптар қажет.

Баланы арнайы сыныпқа қабылдау білім беру ұйымы басшысының бұйрығымен, баланың заңды өкілінің жазбаша өтініші және психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның (ПМПК) қорытындысы негізінде оқу бағдарламасын көрсете отырып жүзеге асырылады. Арнайы сыныптар қажетті арнайы жағдайлар (материалдық, кадрлық, оқу-әдістемелік) болған кезде ашылады.

Ең маңызды жергілікті нормативтік құжаттар ретінде білім беру процесіне қатысушылардың құқықтары мен міндеттері жазылатын ата-аналармен жасалатын Шартты қарастыру керек. Бұл шартта оқушының ерекшеліктері мен мүмкіндіктеріне сәйкес білім беру бағытын (жеке оқу жоспары, оқы-

ту бағдарламалары) өзгертуге арналған құқықтық механизмдер көзделген, сондай-ақ жалпы білім беретін мектептегі арнайы сыныптардың қызметі туралы Ереже белгіленеді.

Арнайы сыныптардың қызметін ұйымдастыру ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың өз мүмкіндіктеріне сәйкес сапалы білім алу құқығын қамтамасыз ететін қағидаттар негізінде жүзеге асырылады.

Арнайы сыныптардың қызметін ұйымдастырудың негізгі қағидаттары:

1. білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескеру;
2. жалпы білім беретін ұйымдарда арнайы білім беру жағдайларын жасау;
3. оқушыларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді жүзеге асыруда командалық/пәнаралық тәсілді қолдану;
4. арнайы сыныптарда оқитын оқушыларды кез келген оқу кезеңінде жалпы білім беру жүйесіне интеграциялау.

Айта кету керек, арнайы сыныптар жалпы білім беретін мектептің толыққанды құрылымы болуы тиіс, ал осы сыныптардың оқушылары мектеп ұжымының тең құқықты мүшелері болып табылады.

Оқу-тәрбие, түзету-дамыту процесі мен сыныптардың қызмет ету тәртібі физиологтар, дәрігерлер, дефектологтардың көпжылдық кешенді ғылыми зерттеулерінің нәтижелері негізінде жасалған.

Зерттеу нәтижелері бұл санаттағы оқушылар үшін оқу мен демалысты тиімді үйлестіру, арнайы түзету сабақтарын өткізу, сондай-ақ емдік-сауықтыру шаралары кешенін қамтамасыз ететін арнайы жағдайларды жасаудың қажеттілігін көрсетеді.

Сонымен қатар, ерекше қажеттіліктері бар оқушылардың қоғамға әлеуметтік бейімделуіне және интеграциялануына мүмкіндік жасалады, сондай-ақ баланы тәрбиелеу мен дамытуда отбасының рөлін арттыруға жағдай туындайды.

Арнайы сыныптардың қызметін ұйымдастыру келесі міндеттерді шешуге бағытталған:

- білім беру ұйымында барлық қатысушыларға психологиялық қолайлы орта қалыптастырып, әкімшілік, педагогикалық ұжым, оқушылар және ата-аналар қауымдастығы тарапынан ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға оң көзқарас қалыптастыру;
- зиятында бұзылыстары бар оқушыларға қолжетімді білім беру мазмұнын («стандартқа сай емес») және өмірлік, бастапқы еңбек дағдыларын қалыптастыруға жағдай жасау;
- ерекше білім беруді қажет ететін оқушылардың дені сау құрдастарымен бірлескен іс-әрекетте әлеуетті мүмкіндіктерін дамыту;
- жалпы білім беретін мектеп жағдайында оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдауды қамтамасыз ету;

- психикалық қызметтің бұзылған функцияларын жеңілдетуге бағытталған түзету-дамыту оқуын ұйымдастыру;

- ерекше білім беруді қажет ететін балаларды тәрбиелейтін отбасыларға кеңес беру, ата-аналарды оқыту және тәрбиелеу процесіне тарту, бала дамуының ерекшеліктеріне ата-аналардың дұрыс көзқарасын қалыптастыру. [8]

Зиятында бұзылыстары бар оқушыларға білім алуға арнайы жағдайлар жасау мынадай мақсаттарға қол жеткізуге ықпал етуі тиіс:

- оқушылардың вербалды коммуникация және түрлі әлеуметтік ортада өмірлік мәселелерді шешу үшін өзара әрекеттесу қабілетін мақсатты түрде дамыту;

- қоғамда дербес өмір сүруге бейімделуіне және өмір сүру сапасын жақсартуға мүмкіндік беретін әлеуметтік-тұрмыстық құзыреттілікті қалыптастыру;

- күнделікті өмірде дербестік пен тәуелсіздікті дамыту;

- оқушылардың қарым-қатынас аясын кеңейту, отбасынан және білім беру ұйымынан тыс қарым-қатынасқа түсуін қамтамасыз ету;

- баланың әртүрлі практикалық, көркем-эстетикалық, спорттық-дене шынықтыру қызметтерінде мүмкіндіктері мен қызығушылықтарын ашуға жағдай жасау;

- қоршаған орта, табиғи және әлеуметтік компоненттер туралы түсініктерін дамыту және кеңейту;

- орта кәсіптік білім деңгейінде кәсіби және еңбек қызметін меңгеру, еңбек дағдыларын жетілдіру әлеуетін жүзеге асыру. [9]

Зиятында бұзылыстары бар балаларды жалпы білім беретін мектепте немесе сыныпта оқыту кезінде арнайы білім беру бағдарламаларын басшылыққа алу қажет. (Бағдарламалар АИБД ҰҒПО special.edu.kz сайтында ұсынылған)

Зиятында бұзылыстары бар оқушыларды қабылдаған кезде мектептің материалдық-техникалық базасы олардың жалпы ғана емес, сонымен қатар ерекше білім беру қажеттіліктеріне сәйкес келуі тиіс. Осыған байланысты білім беру процесінің материалдық-техникалық базасында келесі талаптардың ерекшеліктері көрініс табуы керек:

- зиятында бұзылыстары бар балалар оқитын кеңістікті ұйымдастыру;

- оқыту уақытын ұйымдастыру режимі;

- зиятында бұзылыстары бар баланың жұмыс орнын ұйымдастыру;

- зиятында бұзылыстары бар оқушыларды оқытуға арналған техникалық құралдар, оның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған арнайы компьютерлік оқу құралдары;

- ерекше білім беру қажеттіліктеріне сәйкес арнайы оқулықтар, арнайы жұмыс дәптерлері, арнайы дидактикалық материалдар, арнайы ком-

пьютерлік оқу құралдары, таңдалған стандарт нұсқасын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін материалдар.

Зиятында бұзылыстары бар оқушылардың білім беру процесі жүзеге асырылатын кеңістік (ең алдымен ғимарат және оған іргелес аумақ) білім беру ұйымдарына қойылатын жалпы талаптарға сай болуы тиіс:

- білім беру процесінің санитарлық-гигиеналық нормаларын сақтау (су құбыры, кәріз жүйесі, жарықтандыру, ауа-термиялық режимге қойылатын талаптар және т.б.);

- санитарлық-тұрмыстық жағдайларды қамтамасыз ету (жабдықталған гардеробтардың, дәретханалардың, жеке гигиена орындарының болуы және т.б.) және әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларды қамтамасыз ету (жабдықталған жұмыс орны, мұғалімдер бөлмесі, психологиялық және эмоционалдық жеңілдену бөлмесі/аймағы және т.б.). [10]

Зиятында бұзылыстары бар оқушыларға арналған білім беру бағдарламаларын іске асыру үшін материалдық-техникалық база қолданыстағы санитарлық және өрт қауіпсіздігі нормаларына, сондай-ақ білім беру ұйымдары қызметкерлерінің еңбегін қорғау нормаларына сәйкес келуі тиіс, оларды қамтитын талаптар:

- аумаққа (ауданы, инсоляциясы, жарықтандырылуы, орналасуы, білім беру және шаруашылық қызметті қамтамасыз ету үшін қажетті аймақтардың жиынтығы және олардың жабдыкталуы);

- кітапхана бөлмелеріне (ауданы, жұмыс аймақтарының орналасуы, оқу залының болуы, оқырман орындарының саны, медиатека);

- білім беру процесін жүзеге асыруға арналған бөлмелерге: сыныптарға, логопед мұғалімінің, дефектолог мұғалімінің, педагог-психологтың және басқа мамандардың кабинеттеріне (қажетті жиынтық пен орналасу, ауданы, жарықтандырылуы, жұмыс, ойын және жеке сабақ аймақтарының орналасуы мен өлшемдері, белсенді іс-әрекетке, ұйқыға және демалуға арналған аймақтар, олардың құрылымы сабақтан тыс оқу қызметін ұйымдастыру мүмкіндігін қамтамасыз етуі тиіс);

- еңбек шеберханаларына (бөлменің өлшемдері, еңбек оқытудың жүзеге асырылатын бейініне сәйкес қажетті жабдықтар);

- әлеуметтік-тұрмыстық бағдар кабинеттеріне, жұмсақ және қорпустық жиһаздармен жабдықталған; ас әзірлеуге арналған жабдықтармен (жуғыш, пеш, ас үй үстелі, электр тұрмыстық аспаптар, асхана жабдықтары, тоңазытқыш); кір жуатын орындармен (кір жуғыш машина, қажетті жуу құралдарының жиынтығы);

- акт, спорт залдарына, емдік дене шынықтыру залына, сенсорлық бөлмеге;

- медициналық мақсаттағы кабинеттерге;

- оқушыларды тамақтандыруға, сондай-ақ тамақ сақтауға және

дайындауға арналған бөлмелерге, ыстық тамақ ұйымдастыру мүмкіндігін қамтамасыз ететін орындарға;

- дәретханаларға, душ бөлмелеріне, дәліздерге және басқа бөлмелерге.

Оқушының жұмыс орнын ұйымдастыру кезінде баланың моторикасын, қабылдауын, назарын, есте сақтау мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін ескеру қажет. Оқытудың оңтайлы жағдайларын жасау үшін жеке және топтық оқыту нысандарын өткізуге арналған оқу кеңістіктері ұйымдастырылады. Осы мақсатта сынып бөлмесінде арнайы демалыс аймақтары құрылуы тиіс.

Зиятында бұзылыстары бар балалардың арнайы сыныптарда оқыту ұзақтығы (оқу жылы, оқу аптасы, күні) заңнамалық түрде бекітілген нормаларға сәйкес белгіленеді және оқу жылына уәкілетті органмен бекітілген Нұсқаулық-әдістемелік хатпен реттеледі.

2. ЗИЯТЫНДА БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ӨМІРЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТҰРҒЫСЫНАН ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БОЙЫНША ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Зияттық бұзылыстары бар балалармен оқу-тәрбиелік және түзету-дамыту жұмысының ұйымдастырылуы олардың танымдық қызметі, тұлғалық ерекшеліктері мен сөйлеу тілі дамуының ерекшеліктерімен қиындайды, бұл олардың ерекше білім беру қажеттіліктерінің ерекшелігін анықтайды.

Біріншіден, дегенеративті өзгерістер орын алады, әдетте, анатомиялық немесе генетикалық негізделген, бұл олардың себептерін жою мүмкін еместігін білдіреді.

Екіншіден, ең күрделі қиындықтар танымдық қызмет, ойлау қабілетінде туындайды.

Үшіншіден, бұзылыстар кешенді сипатта болады: балаларда қиын-қозғалыс, әлеуметтік, сөйлеу тілінің және басқа да дағдылардың дамуы қиындық туғызады.

Физикалық және психикалық дамудың ерекшеліктеріне байланысты балалардың ерекше білім беру қажеттіліктері оқу, тәрбие беру шарттары мен технологияларында, сондай-ақ арнайы, интеграцияланған және инклюзивті білім берудің әртүрлі түрлерінде оларға ерекше назар аударуды және кешенді психологиялық, медициналық, әлеуметтік-педагогикалық қолдауды талап етеді.

Зияттық бұзылыстары бар балалармен жұмыс істеуде олардың даму ерекшеліктерін ескеру қажет.

Зияттық бұзылыстары бар оқушылар негізгі оқу пәндері (математика, оқу, жазу) бойынша бағдарламалық материалды меңгеруде елеулі қиындықтарға тап болады. Бұл қиындықтар олардың жоғары психикалық функцияларының даму ерекшеліктерімен байланысты. Бұл санаттағы балаларда танымдық дамудың айтарлықтай артта қалуы байқалады.

Ақыл-ой бұзылысы/зияттың бұзылуы – бұл орталық жүйке жүйесінің органикалық зақымдануы нәтижесінде пайда болған бүкіл психиканың, тұлғаның сапалық өзгерісі. Бұл дамудың атипиялық түрі, онда интеллектпен қатар, эмоциялар, ерік, мінез-құлық және физикалық даму да зардап шегеді.

Зиятында бұзылыстары бар балаларға танымдық қызығушылықтарының жеткіліксіз дамуы тән, бұл олардың қалыпты дамып келе жатқан құрдастарына қарағанда танымға деген қажеттілігінің төмендеуінен көрінеді. Оларда қабылдау жылдамдығының баяулығы және оның аз дифференциациялануы байқалады. Зиятында бұзылыстары бар балаларды оқыту кезінде

бұл ерекшеліктер баяу тану қарқынында және оқушылардың графикалық тұрғыдан ұқсас әріптерді, сандарды, заттарды, дыбысталуы ұқсас әріптер мен сөздерді жиі шатастыруында байқалады.

Сондай-ақ, қабылдау көлемінің шектеулілігі байқалады. Бұл санаттағы балалар қарастырылып жатқан объектінің, тыңдалып жатқан мәтіннің жекелеген бөліктерін бөліп алады, бірақ жалпы түсінікке қажетті маңызды материалды көрмейді немесе естімейді. Қабылдаудың барлық аталған кемшіліктері осы процестің жеткіліксіз белсенділігі аясында жүреді. [11]

Қоршаған әлем туралы ақпараттың көп бөлігін адам көру арқылы қабылдайды. Зиятында бұзылысы бар балалардың көру қабілеті баяулығымен сипатталады (балаларға таныс объектіні көру және тану үшін қалыпты дамып жатқан құрдастарына қарағанда көбірек уақыт қажет), бұл олардың кеңістікте бағдарлануын, оқу дағдысын меңгеруін, көп таңбалы сандарды жазып үйренуін, жазбаша есептеу тәсілдерін түсінуін, сызбалар, жоспарлар, схемалар, географиялық карталарды түсінуін айтарлықтай қиындатады. Балалардың қабылдауына тән басқа да сипаттамалар оның дифференциаланбауы (жекелеген құрамдас бөліктерін бөліп көрсетпей, жалпы қабылдау), қабылданатын объектілердің көлемінің құрдастарына қарағанда аз болуы. Көрнекі қабылданған нақты заттың немесе оның бейнесінің ойлау арқылы талдауы кедей және фрагментарлы сипатта болады. Оқушы оның барлық құрамдас бөліктерін көрсете бермейді және көптеген маңызды қасиеттерін байқамайды. Заттардың көрнекі талдауы мұғалімнің көрсетуі және оқушының назарын бағыттайтын сұрақтар жүйесі арқылы қабылдауды басқарғанда неғұрлым егжей-тегжейлі және өнімдірек болады. [2]

Балалардың интеллект бұзылыстарымен барлық ойлау операциялары жеткіліксіз қалыптасқан және ерекше сипаттарға ие. Заттарды талдау мен синтездеуде қиындықтар бар. Заттардың (мәтіндегі) жекелеген бөліктерін бөліп көрсеткенімен, балалар олардың арасындағы байланысты орнатпайды. Негізгісін бөліп көрсете алмайтындықтан, олар салыстырмалы талдау мен синтездеуді қиындықпен жүргізеді және маңызды емес белгілерге сүйене отырып салыстырады. Зиятында бұзылыстары бар балалардың ойлау ерекшелігі – олардың ойлау процестеріндегі төмен белсенділік, өз қателерін байқамау, ойлаудың реттеуші рөлінің әлсіздігі және сыншылдықтың болмауы.

Бұл балалардың жады процестерінің де өзіндік ерекшеліктері бар: көрнекі, кейде кездейсоқ қабылданған сыртқы белгілерді жақсы есте сақтайды, ал ішкі логикалық байланыстарды түсіну және есте сақтау қиын. Еріксіз есте сақтау кешірек қалыптасады, сөздік материалды қайта жаңғыртқанда көптеген қателіктер жібереді. Жүйке жүйесінің әлсіздігіне байланысты шаршаудан туындайтын эпизодтық ұмытшақтық тән.

Зиятында бұзылыстары бар балалардың қиялы бөлшектенген, нақты емес және сызбалық сипатқа ие.

Адамзаттың ойлау, қарым-қатынас және өзін-өзі реттеу құралы – бұл сөйлеу тілі. Зиятында бұзылыстары бар барлық балаларда сөйлеу деңгейі әртүрлі дәрежеде бұзылған. Сөйлеудің барлық аспектілері: фонетикалық, лексикалық және грамматикалық жақтары зардап шегеді.

Зиятында бұзылыстары бар балаларда сөйлеу тілінің дамуы айтарлықтай артта қалады. Олардың сөйлеу тіліндегі сөздік қоры кедей болады және сөздердің мағынасын түсіну қиындықтары кездеседі. Бұл балалар сұрақтарды қабылдауда қиындықтарға тап болады, сондықтан көбінесе бір сөзбен жауап береді немесе сұраққа толық жауап бере алмайды. Оқушылар жоғары сыныптарда диалогтық сөйлесуді дамыту дағдыларын жетілдіреді, бірақ әлі де әңгіме бастауда, әсіресе таныс емес адаммен сұхбаттасқанда, сұраққа жауап беру барысында қиындықтар туындайды. [2]

Сөйлеу тілінің бұзылысы ерекше 1-2 сыныптарда байқалады, себебі балалар жазу және оқу техникасын меңгеруде қиындықтарға тап болады. Олар дұрыс дыбыстау мен жазу дағдыларын үйренуде кедергілерге ұшырайды және сөздермен қарым-қатынасқа деген қажеттілік төмендейді.

Дамыту жұмыстарының нәтижесінде сөйлеу бұзылыстары біртіндеп азайып немесе түзетіледі. Сұрақтарды тыңдау дағдылары, оларға жауап беру дағдылары дамымаған. Осы себептен қарым-қатынас жасауға деген мотивация жоқ. Сөйлеудің грамматикалық құрылымында да қиындықтар басым, олар әсіресе дыбыстық және әріптік талдауда, сөздегі қателерде, сөйлем құрастыруда, мәтінді оқуда айқын байқалады. Жазуда сөйлеудегі бұзылыстар жоғары сыныптарда да сақталады.

Оларда қалыпты құрдастарымен салыстырғанда назардың кемшіліктері әлдеқайда айқын көрінеді: назардың тұрақсыздығы, назарды бөлуде қиындықтар, баяу ауысу. Өзіне тән назардың әлсіздігі оқу процесінде жиі назар объектілерінің ауысуын, белгілі бір объектіге немесе әрекет түріне шоғырланудың мүмкін еместігін байқатады.

Эмоционалдық-еріктік саладағы бұл категориядағы балаларда бірқатар ерекшеліктер байқалады. Эмоциялар тұрақсыз болады. Зиятында бұзылған балалардың эмоциялық дамуы қоршаған ортаның жағдайларына, дұрыс тәрбиелеуге, дұрыс ұйымдастырылған өмір сүру салтына байланысты болады. Эмоциялық реакциялардың түрлері, қуаныш, реніш, ашулану және т. б. ерікті болмайды. Кейбір балаларда эмоционалдық реакциялар біртекті, тұншықтырылған, стереотипті болып келеді. Басқа балалар, керісінше, себеппен сәйкес келмейтін иррационалды реакциялар көрсетеді. Барлық жағдайларда бұзылыстары бар балаларда эмоциялық жетілмегендік байқалады, олар өз сезімдерін дұрыс білдіре алмайды, шамадан тыс қуаныш, қайғы, реніш реакциялары болады. [11]

Уайым терең емес, жеңіл-желпі сипатта болады. Кенеттен эмоциялық өзгерістер орын алады: жоғары эмоционалдық қозу мен айқын эмоционал-

дық селсоқтық. Өз мақсаттары мен ынталарының әлсіздігі, сенгіштік – бұл балалардың ерік-жігерінің ерекшеліктері. Зиятында бұзылыстары бар балалар жұмыс кезінде ерік-жігерді қажет етпейтін жеңіл жолды таңдайды. Сондықтан олардың әрекеттерінде жиі еліктеу және импульсивті қылықтар байқалады.

Зиятында бұзылысы бар кейбір оқушыларда жоғары талаптардың әсерінен негативизм мен қыңырлық дамиды. Барлық осы психикалық процестердің ерекшеліктері балалардың әрекеттерінің дамуына кері әсер етеді.

Зиятында бұзылыстары бар балалардың оқу әрекетінің дағдыларының қалыптаспағанын атап өтетін болсақ, олардың мақсатты түрде әрекет етуі дамымағанын және өз әрекеттерін дербес жоспарлауда қиындықтар туындайтынын айтуға болады. Балалар жұмысқа қажетті алдын ала бағдарлаусыз кіріседі және соңғы мақсатқа сүйенбейді. Нәтижесінде жұмыс барысында олар дұрыс басталған әрекеттерден жиі ауытқиды, бұрын жасалған әрекеттерге қайта оралады, оларды өзгеріссіз, жаңа тапсырманың ерекшеліктерін ескермей орындайды. Бұл мақсаттан ауытқу қиындықтар туындағанда байқалады. Зиятында бұзылыстары бар балалар алынған нәтижелерді берілген тапсырмаға сәйкестендіре алмайды, сондықтан оның шешімін дұрыс бағалай алмайды.

Психикалық қызметінің барлық ерекшеліктері, зиятында бұзылыстары бар балалардың тұрақты сипатқа ие екенін айта кету керек, себебі олар органикалық зақымданудың әртүрлі кезеңдеріндегі (генетикалық, ұрықтану кезеңінде, туғаннан кейінгі кезеңде) нәтиже болып табылады.

Осылайша, зиятында бұзылыстары бар оқушының психологиялық-педагогикалық сипаттамасын қарастыра отырып, оның ерекше білім беру қажеттіліктері бар екенін және арнайы білім беру жағдайларын жасауды қажет ететінін қорытындылауға болады. Дұрыс ұйымдастырылған дамытушылық-педагогикалық ықпал етуде осы категориядағы балалардың дамуының оң динамикасы байқалады.

Зиятында бұзылыстары бар балаларды қалыпты құрдастарымен бірге жалпы білім беру мектептерінде оқыту инклюзивті білім беруді жүзеге асыру үшін арнайы білім беру жағдайларын жасауды талап етеді. Зиятында бұзылыстары бар балалардың патологиялық ерекшеліктері өзіндік әрекеттің жетіспеушілігінде де көрінеді: тамақ ішу, киіну, тазалықты сақтау сияқты дағдылардың жоқтығы. Көбіне олар қоршаған орта, адамдармен қарым-қатынас жасауға құлықсыз болады, осының нәтижесінде жаңа ақпаратқа қызығушылық, коммуникация орнату қажетсіз болып қалады. Ересектердің баланы сыртқы ортамен өзара әрекеттесуге мәжбүрлеуге бағытталған кәсіби емес әрекеттері агрессия мен теріс реакцияларды тудыруы мүмкін.

1-2 сынып оқушыларында көру-ойлау қабілеттері бойынша қиындықтар көп кездеседі. Олар белгілі бір мезгілдік суретті алдына қойған кезде, оның

себеп-салдарлық байланыстарын анықтай алмайды және осыған байланысты қай мезгіл екенін анықтай алмайды.

Оқушыларға сөздік-логикалық ойлауды қажет ететін тапсырмалар, мысалы, белгілі бір тәуелділіктерді білдіретін қарапайым мәтіндерді түсіну қиындық туғызады. Оқушылар мәтінді толық қабылдамайды, оқиғалар тізбегін жоғалтады, олардың өзара байланысын орната алмайды. Бастауыш сынып оқушыларының ойлау процестері өте ерекше. Объектіге қарап, оқушы оның барлық құрамдас бөліктерін көрсетпейді және оның көптеген маңызды қасиеттерін байқамайды, тіпті оның атын білсе де. Мысалы, ол суреттегі айқын көрінген бөліктерді атап өтеді, бірақ құстың аяқтары мен қанаттарына назар аудармайды, тек денесіне назар аударады. Талдауда ретсіздік, жүйесіздік байқалады. Бұл дағды жоғарғы сыныптарда қалыптаса бастайды.

1-2 сынып оқушылары да екі заттың арасындағы айырмашылықты көре алады, бірақ олар оны атай алмайды. Бұл, оқушының әрекеттерін бақылауға қабілетсіздігімен және сын тұрғысынан ойлау дағдысының жетілмегендігімен байланысты. Тек 4 сыныпта заттар арасындағы айырмашылықтарды анықтау дағдысы қалыптаса бастайды. Осы уақытта толық сипаттамалар жасауда мұғалімнің бағыттайтын сұрақтары маңызды рөл атқарады.

Зиятында бұзылыстары бар балалардың ойлау қабілеті стереотипті және енжар болып келеді. Сондықтан, бұл оқушылардың жаңа жағдайда алған білімдерін дұрыс қолдана алмауына және қателік жасауына әкеледі.

Жоғары сынып оқушыларының әрекеттерді кеңінен сипаттау қиындықтары да байқалады, олар өз әрекеттерін жоспарлай алмайды, тіпті визуалды әрекетке сүйеніп, көмектесетін құралдарға негізделсе де, кезеңдерді өткізіп жібереді.

Зиятында бұзылыстары бар балалардың білім алу процесіне жады ерекшеліктері әсер етеді. Олар бірден бірнеше объектіні қабылдай алмайды. Көру арқылы қабылдау аумағының тарлығы айналадағы ортаны қабылдауды қиындатады. Бұл қиындық әсіресе кеңістікте бағдарлануда айқын көрінеді.

Бастауыш сыныптарда оқу процесіне еріктік процестің өзіндік дамуы да елеулі әсер етеді. Бұл балалар сыртқы жағдайларға өз еркімен жауаптар беру, басқалардың ықпалынан шыдамсыздық көрсету сияқты мінез-құлықты көрсетеді. Жоғары сыныптарда еріктік процестердің дамуы айтарлықтай қарқынды болады. Зиятында бұзылыстары бар балаларды оқытуда оқу материалының мазмұнының қолжетімділігін қамтамасыз ету, материалдың көлемі мен тереңдігін қысқарту маңызды. Тақырыпты (бөлімді) меңгеруге көбірек уақыт бөлу қажет.

Зиятында бұзылыстары бар балаларға білім беру барысында білім, дағдылар мен машықтар оларды қоғамда тәуелсіз өмір сүруге және мамандықты игеруге дайындайтындай жеткілікті болуы керек.

Зиятында бұзылыстары бар балаларды оқытуда оқу материалының түсініктілігін арттыратын арнайы әдіс мен тәсілдер қолдану қажет — оқу материалының мөлшерлеу, тапсырмаларды орындау кезіндегі қадамдық тәсілдер.

Тиімді оқыту үшін зиятында бұзылыстары бар балаларға практикалық жұмыстарды ұйымдастыру қажет, оның барысында олар қарапайым абстрактылы ұғымдарды меңгере алады.

Бұл категориядағы балаларды оқыту кезінде белгілі бір психофизикалық функцияларды дамыту және нақты тақырыпты оқу үшін қажетті білімдер, дағдылар мен икемділіктер жүйесін қалыптастыру жүзеге асырылатын дайындық кезеңін бөлу қажет.

Зиятында бұзылыстары бар балалардың ерекше білім беру қажеттіліктеріне психикалық процестерді, сөйлеуді, ұсақ және ірі моториканы түзету және дамыту қажеттілігі жатады.

Олар мұғалім тарапынан үнемі бақылауды және нақты көмек көрсетуді, жұмыс әдістері мен тәсілдерін түсіндіру мен көрсету үшін қосымша түсіндірмелерге, жаңа материалды меңгеру кезінде үлкен жаттығулар санына, жағымды оқу мотивациясын қалыптастыруға, танымдық қызығушылықтарды дамытуға мұқтаж.

Зиятында бұзылыстары бар балалардың ерекше қажеттіліктерінің бірі — әлеуметтік бейімделу процестерін қолдау қажеттілігі. Бұл қызмет көрсету, сауда, байланыс, көлік, медициналық көмек көрсету ұйымдарына қызмет көрсету дағдыларын игеруді, тағам дайындау, жеке гигиенаны сақтау, отбасының бюджетін жоспарлау, өзін-өзі күту дағдыларын, үй шаруашылығын жүргізу, жақын маңдағы органы бағдарлау сияқты дағдыларды қамтиды.

Зиятында бұзылыстары бар балалар моральдық-этикалық нормаларды меңгеру, басқа адамдармен қарым-қатынас жасау дағдыларын дамыту барысында үнемі психологиялық-педагогикалық қолдауға мұқтаж. [13]

Жоғарыда сипатталған зиятында бұзылыстары бар балалардың психофизиологиялық ерекшеліктері, олардың интеллектуалдық қызметінің дамуындағы шектеулерге байланысты, академиялық білімдер оқу барысында басты бағдар болмауы керек деген қорытынды жасауға негіз береді. Бұл, барлық күш-жігер мен ресурстарды осы балалардың өмірлік құзыреттіліктерін дамытуға бағыттау қажет екенін көрсетеді, соның ішінде арнайы және жалпы білім беру мектептерінде.

Арнайы мектеп/сынып жағдайында ұйымдастырылған оқыту мен тәрбие зиятында бұзылыстары бар балалардың жалпы дамуының алға жылжуы, олардың білім, дағдылар мен қабілеттерді меңгеруі үшін шешуші рөл атқарады және бұл үшін дамыту құралдарын және әдістемелік ұсыныстарды әзірлеу қажет.

2.1 Өмірлік дағдылар түсінігі. Зиятында бұзылыстары бар балалар үшін рөлі мен маңызы

Әлеуметтік-педагогикалық көзқарасқа көшу балалардың зиятында бұзылыстары бар балаларды педагогикалық қолдауды қамтамасыз ету арқылы оқытуға қабілетті деген жаңа көзқарасты қалыптастыруға мүмкіндік берді. Зиятында бұзылыстары бар балалардағы ақыл-ойдың артта қалуымен байланысты бұзылыстардың абсолютті тұрақтылығына қатысты дәстүрлі көзқарастарды қайта қарау және әлеуметтік бейімделу мүмкіндігі бұл процестердің оң динамикасы мүмкіндігін кеңейтеді. (А.Р.Маллер, 2000; Д.Н.Исаев, 2003; И.М.Бгажнокова, 1998; У.Кристин, 1999; Т.П.Кунцевич, 2003; Е.И.Николаева, 2002; Л.И.Акатов, 2004; О.Шпек, 2003; S.W.Blackstone, M.H.Berg, 2003; D.Cicchetti, 1990; D.Fixell, C.H.Kennedy, 2001).

Қазіргі олигофренопедагогикада балалардың әлеуметтік мүмкіндіктерін анықтау, олардың өмірге бейімделуі мен қоғамға интеграциясы мақсатында инновациялық білім беру бағдарламаларын әзірлеу мәселелері маңызды болып табылады.

Мектепке дейінгі және мектептегі білім беру жағдайында зиятында бұзылыстары бар балаларды оқыту жалпы педагогикалық әдістер мен құралдармен жүзеге асырылғанда, балалардың мамандық алуына және тәуелсіз өмір сүруіне қажетті пәндік және әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруда прогресс болмайды.

Сонымен қатар, дайындалмаған инклюзивті жүйенің практикада расталған қауіпті салдарлары балалардың білім алуындағы ерекше қажеттіліктерін қанағаттандырудың қажеттілігін, әсіресе, өмірлік дағдыларын дамыту мен кеңейту саласындағы қажеттілікті ашық түрде көтереді. Бұл балаларды оқыту мазмұнын (зиятында бұзылыстары бар балаларға арналған типтік оқу жоспарларын қайта қарау, арнайы оқу бағдарламаларын әзірлеу) қамтуы керек және тек арнайы түзету сабақтарында ғана емес, олигофренопедагог, психолог немесе әлеуметтік педагогтың қатысуымен ғана емес, сонымен қатар мектептегі оқу-тәрбие процесінің барлық кезеңдерінде, барлық сабақтан тыс жұмыстарда жүзеге асырылуы тиіс.

Зиятында бұзылыстары бар оқушылардың әлеуметтік бейімделуі, "әлеуметтік таю" (Л.С. Выготский бойынша) ретінде, арнайы білім берудегі оқу-тәрбие жұмысының басты мақсаты, негізгі үдерісі және негізгі нәтижесі болып табылады және бұл арнайы білім ұйымдарының мамандарының түзету-педагогикалық қолдауын және түзете-дамыту бағытымен оқытуды басымдылықпен жүзеге асыруды қажет етеді (Г.М. Дульнев, А.А. Катаева, Н.Г. Морозова, Е.А. Стребелева және басқалар).

Зиятында бұзылыстары бар балалардың дамуының негізгі міндеті — оларды қоғамға бейімдеу, олардың өмірлік құзыреттілігін қалыптастыру. Сондай-ақ, «өмірлік құзыреттілік» түсінігі алғаш рет 2000-жылдардың ба-

сында Мәскеудегі Түзету педагогика институты тарапынан мүмкіндіктері шектеулі балаларға қатысты ғылыми айналымға енгізілгенін атап өткен жөн.

Отандық арнайы білім беру саласында зиятында бұзылыстары бар тұлғаларға қатысты өмірлік дағдыларды қалыптастыру аспектілері тек «Әлеуметтік тұрмыстық бағдарлау» пәні арқылы қарастырылды. Зиятында бұзылыстары бар балалардың негізгі мәселесі олардың қоршаған ортамен байланысының бұзылуы, қозғалыс шектеулілігі, құрдастармен және ересектермен қарым-қатынасқа кедергі келтіруі, табиғатпен араласудың шектеулі болуы, сондай-ақ танымдық қызметтің ерекшеліктеріне байланысты бірқатар мәдени құндылықтарға қол жетімділіктің болмауы болып табылады. Әдеби көздерді талдау нәтижесінде зиятында бұзылыстары бар оқушылардың өмірлік құзыреттіліктерін диагностикалау методологиясы қазіргі уақытта жеткіліксіз дамығанын көрсетті.

Өмірлік құзыреттіліктер – бұл адамның қоршаған ортамен тиімді өзара әрекеттесуіне, күнделікті міндеттерді шешуге, әлеуметтік ортаға бейімделуге және қиындықтарды еңсеруге көмектесетін білімдер, дағдылар мен көзқарастар жиынтығы. Зиятында бұзылыстары бар балалар үшін, ақпаратты қабылдау мен өңдеуде қиындықтар туындауы мүмкін, осындай құзыреттіліктерді дамыту ерекше маңызды, өйткені бұл олардың әлеуметтік бейімделуіне және қоғамға интеграциялануына ықпал етеді.

Бұл балалар, когнитивтік шектеулері болғанына қарамастан, өздеріне келесі маңызды дағдыларды үйренуге қабілетті:

- Әлеуметтік дағдылар: қарым-қатынас жасау, қатынастар орнату және қолдау, топта жұмыс істеу, әлеуметтік нормаларды түсіну және сақтау.
- Психологиялық тұрақтылық: қиын жағдайлармен күресу, өзгерістерге бейімделу және өз эмоцияларын басқару қабілеті.
- Тәуелсіз өмір сүру үшін негізгі дағдылар: жеке уақытты жоспарлау және ұйымдастыру, денсаулығына күтім жасау, тамақ дайындау, үйді таза ұстау, сатып алулар жасау және ақша басқару.
- Когнитивтік дағдылар: қарапайым логикалық тапсырмаларды шешу, ақпаратты өңдеу және оны практикалық жағдайларда қолдану.

Зиятында бұзылыстары бар балаларда осы дағдыларды дамыту деңгейі бұзылыстың ауырлық дәрежесіне байланысты әр түрлі болуы мүмкін. Сондықтан олардың оқыту және өмірлік дағдыларды дамыту тәсілдері жеке болуы керек және әрбір баланың ерекшеліктерін ескеру қажет. Өмірлік дағдыларды игеру зиятында бұзылыстары бар балаларда өз-өзін бағалауды арттыруға көмектеседі. Олар бұрын қиын немесе орындалмайтын болып көрінген тапсырмаларды орындай бастағанда, өздерін сенімдірек сезініп, өмірлік қиындықтарды жеңе алатындарына сенімді болады.

Зиятында бұзылыстары бар балаларда өмірлік дағдыларды дамыту

инклюзивті білім беру жағдайында олардың әлеуметтік интеграциясы мен тәуелсіздігі үшін маңызды рөл атқарады.

Зиятында бұзылыстары бар балалардың өмірлік дағдыларын дамыту келесі аспектілерді ескеруі тиіс.

- Инклюзивті білім беру. Маңызды аспект - зиятында бұзылыстары бар балалардың жалпы білім беру және арнайы мектептерге енгізілуі, мұнда олар қалыпты балалармен бірге оқи алады. Бұл олардың әлеуметтік бейімделуін, коммуникативтік дағдыларын жақсартуға және әртүрлі адамдарды қабылдауға ықпал етеді.

- Практикалық оқыту. Зиятында бұзылыстары бар балалар өмірлік дағдыларды практикалық әрекеттер арқылы тиімді меңгереді. Мысалы, үй шаруашылығын жүргізу, қаржы құралдарын пайдалану, тамақ дайындау сияқты сабақтар тек теориялық білім емес, күнделікті өмірде қажет болатын нақты дағдыларға айналады.

- Кезеңдер мен қайталанушылық. Оқытуды кезеңділік принципі ескеріп отырып ұйымдастыру маңызды: қарапайым тапсырмалардан басталып, біртіндеп күрделі тапсырмаларға өту. Белгілі бір әрекеттерді қайталау және үнемі орындау балаларға қажетті дағдыларды меңгеруге көмектеседі.

- Оқытудың жекелендірілуі. Әр балада өзінің ерекше қасиеттері бар, сондықтан оқыту және дамыту бағдарламаларын баланың зиятында бұзылыстарының деңгейіне, оқу материалының меңгерілу жылдамдығына және жеке қалауларына сәйкес бейімдеу маңызды. Бұл көрнекі материалдар, практикалық тапсырмалар және заманауи технологияларды қолдануды қамтуы мүмкін.

- Отбасының қолдауы. өмірлік дағдыларын дамытуда ата-аналар мен жақындарының маңызды рөлі бар. Оқу процесі мен үйде қолдау көрсету оқу тиімділігін едәуір арттыруы мүмкін. Отбасы баланың өмірінің белсенді қатысушысы болып, тәуелсіз іс-әрекеттерді орындау және тапсырмаларды шешу үшін жағдай жасауы керек.

Зиятында бұзылыстары бар балалардың өмірлік дағдыларын дамытудағы мүмкіндіктерге қарамастан, білім беру ұйымдарында келесі кедергілерді мойындап, ескеру керек:

- Кадрлық қамтамасыз ету, яғни білікті мамандарға қажеттілік. Зиятында бұзылыстары бар балалармен тиімді жұмыс істеу үшін білікті мамандар, мысалы, дефектологтар (олигофренопедагогтар), психологтар мен педагогтар, сондай-ақ арнайы мектептер/сыныптар мен арнайы оқу бағдарламалары қажет.

- Әлеуметтік бейімделу мүмкіндіктерінің шектеулігі. Инклюзивті білім беруде қалыпты балалармен өзара әрекеттесу маңызды қадам болғанымен, зиятында бұзылыстары бар балалар қарым-қатынасқа қатысты қиындықтарға, түсінбеушілікке және қабылдамаушылыққа тап болуы мүмкін.

[14]

Мұндай стереотиптерді бұзу қоғамның санасында уақыт пен күш-жігерді талап етеді. Сонымен қатар, арнайы сыныпта оқыту барысында зиятында бұзылыстары бар балалардың өмірлік дағдыларын дамыту маңыздылығын және өзектілігін ескере отырып, өмірлік дағдыларды қалыптастыру динамикасын бақылауға мүмкіндік беретін «өмірлік құзыреттілік» туралы нақты критерийлердің жоқтығын мойындаймыз.

Қазіргі уақытта балалардағы өмірлік біліктіліктің қалыптасуын объективті бағалауға мүмкіндік беретін құралдардың жетіспеушілігін атап өту қажет. Сонымен қатар, арнайы сыныптарда зиятында бұзылысы бар балаларды білім беру процесіне енгізу кезінде өмірлік біліктіліктерді қалыптастыру мәселелері бойынша әдістемелік әдебиеттердің өткір жетіспеушілігі байқалады. Белгілі болғандай, зиятында бұзылысы бар балалардың әлеуметтенуі туылғаннан басталып, өмірдің әртүрлі кезеңдерінде дұрыс ұйымдастырылған арнайы оқу және тәрбие жағдайларына тікелей байланысты. [15]

Мектепте жағдай болмаған кезде, зиятында бұзылыстары бар балалардың көпшілігі үйде оқуға мәжбүр, әлеуметтік дағдыларды меңгермей, қоғамнан одан әрі оқшауланады. Сонымен бірге, мұндай балаларды қалыпты ортаға енгізу, дамытушылық жұмыстың сәттілігіне кепілдік беретін жағдай болып табылады, сонымен қатар бұл қалыпты оқушыларда толеранттылықты және олардың достарымен өмір сүру киынға соғатын құрдастарына араласуға деген ықыласты тәрбиелеудің нақты жолы болып табылады.

Сонымен қатар, өмірлік құзыреттіліктердің критерийлерін анықтау бойынша жұмыс әдістемелік ізденіс арқылы жалғасуы керек және оқу процесінде тиісті тапсырмаларды шешуге мүмкіндік беретін технология немесе құралдың сипаттамасымен толықтырылуы керек. [16]

Қазіргі уақытта отандық тәжірибеге қатысты зиятында бұзылыстары бар оқушылардың өмірлік құзыреттіліктерін қалыптастырудың критерийлері мен көрсеткіштерін бөліп көрсету, өмірлік құзыреттіліктерді дамыту ерекшеліктерін зерттеу, сондай-ақ білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, арнайы жағдайлар үшін қажетті критерийлерді анықтау өзекті болып табылады.

Шетелдік тәжірибені салыстырмалы талдау көрсеткендей, батыс елдерінің көпшілігінің әлеуметтік бейімделу және зиятында бұзылыстары бар балаларды оқытуға қолжетімділікті қамтамасыз ету бойынша ортақ бағыттары бар және бұл сала мемлекеттік деңгейде реттеледі әрі қаржыландырылады. Бұл елдердің әлеуметтік ортасына тән ерекшелік — қоғамның әртүрлі деңгейде толерантты қарым-қатынасының қалыптасуы, ол олардың білім алуы мен әлеуметтік бейімделуінің сәттілігіне әсер етеді.

Зиятында бұзылыстары бар балаларды оқыту — бұл мемлекеттік,

қоғамдық және мамандандырылған білім беру ұйымдарының қатысуын талап ететін күрделі және көпқырлы процесс. Әр түрлі елдерде осы категориядағы балалар үшін білім беру процесін ұйымдастырудың әр түрлі модельдері әзірленген, олар нормативтік-құқықтық реттеуді, қаржылық қолдауды және инклюзивті ортаны құруды қамтиды.

Польшада зиятында бұзылыстары бар балаларға арналған қоғамдық білім беру бағдарламасын толықтыратын және бейімдейтін «Өмір мектебі» бағдарламасы қолданылады.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, зиятында бұзылыстары бар балаларды әлеуметтендіру мен оқу мүмкіндіктеріне қолжетімділік кешенді көзқарасты талап етеді: нақты нормативтік-құқықтық база, тұрақты қаржыландыру және толерантты қоғамды қалыптастыру. Бұл салада айтарлықтай жетістіктерге жеткен елдер инклюзивті білім беру, оқушылар мен педагогтарға қолдау көрсету жүйесін дамытуға, сондай-ақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды интеграциялау процесіне қоғамды белсенді түрде тартуға баса назар аударады.

Осы бағдарлама бойынша оқыту оқушыларға тек білім, дағды мен шеберліктерді меңгеруге мүмкіндік беріп қана қоймай, олардың дербестігі мен белсенділігін ынталандырады. Мысалы, зерттелетін объектілерге бақылау жүргізіледі. Бағдарламаның мазмұнында балалардың әлеуметтендірілуіне және олардың өмірдің әртүрлі салаларына кеңінен қатысуына бағытталған компоненттер де бар: сабақ құрылымында қолжетімді практикалық әрекет және сыныптастар арасындағы қарым-қатынасты ынталандыратын әрекеттер ұсынылады.

Жеке білім беру жоспарын бала үшін жалпы және арнайы білім беру жүйесінің педагогтары, психолог және дефектолог командасы әзірлейді, оқудың әр пәні бойынша жеке мақсаттар анықталады, олар әлеуметтік тұрмысқа бейімделудің жалпы мақсаттарымен келісілген, сондай-ақ олардың жетістік стратегиялары (акпаратты жеткізу тәсілдері, оқытудың артықшылықты әдістері мен бақылау түрлері) белгіленеді. Әр пәннің оқу бағдарламасының күрделілігі оқушының қабілеттеріне байланысты айтарлықтай өзгеруі мүмкін.

Оқу жылының соңында мониторинг жүргізіліп, оның нәтижелері бойынша баланың әлеуметтік тұрмысқа бейімделу жетістіктерінің қойылған мақсаттарға сәйкестігі анықталады және оның оқу мен дамудың одан арғы жеке траекториясы әзірленеді.

Егер жеке жоспарда көрсетілген мақсаттарға жету мүмкін болмаған жағдайда, олардың жүзеге асуы үшін тиімдірек педагогикалық технологиялар мен құралдар таңдалады. Баланың болжаммен салыстырғанда жоғары нәтижелерге қол жеткізуі оның оқу стратегиясын байыту мен күрделендіруге бағытталған жаңартуды қажет етеді.

Сондықтан, коррекциялық жұмыс әдістері мен тәсілдерін әзірлеуде маңызды фактор ретінде әр баланың жеке ерекшеліктеріне, оның интеллектуалдық және психофизикалық мүмкіндіктеріне бейімделген тәсілдерді қолдану керек деп қабылдауға болады.

Әр баланың жеке ерекшеліктерін анықтау және балалардың өмірлік дағдыларын дамыту бойынша әдістемелік аспектілерді әзірлеу мақсатында психологиялық-педагогикалық диагностика жүргізу қажет, ол оқушылардың өмірлік дағдыларын қалыптастыру деңгейін және дамудың жақын аймағын анықтауды қамтиды.

3. ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕРДЕ ЗИЯТЫНДА БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУ ҮШІН АРНАЙЫ ЖАҒДАЙЛАР ЖАСАУ ЖӨНІНДЕГІ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕР

Инклюзивті принциптер бойынша дамып келе жатқан жалпы білім беретін мектептер инклюзивті қоғам құру және барлығына білім беру миссиясын атқарады.

Бүгінде зиятында бұзылыстары бар баланың білім алуы сапалы деп есептелуі мүмкін және оның қажеттіліктерін қанағаттандырады, егер бала екі бағытта да – «академиялық» және «өмірлік құзыреттілік» бойынша ілгерілеуді қамтамасыз етсе. Бұл екі бағыт бойынша баланың дамуын сәйкестендіру оның білім сапасын бағалауда шешуші болып табылады.

Зиятында бұзылыстары бар балаларды жалпы білім беретін мектептерде арнайы сыныптарда оқыту үшін ұйымдастыру-әдістемелік жағдайларды әзірлеу мақсатында, жалпы білім беретін мектептерде зиятында бұзылыстары бар оқушылардың оқу процесін зерттеу жұмыстары жүргізілді.

Зерттеу пәні жалпы білім беретін мектептерде зиятында бұзылыстары бар оқушыларды оқытуға арналған арнайы жағдайлар болды. Методологиялық және теориялық негізі отандық және шетелдік ғалымдардың зиятында бұзылыстары бар балаларға арналған арнайы білім беру мәселелеріне арналған ғылыми-теориялық жұмыстардан тұрады.

Зерттеу әдістері:

- теориялық-зерттеу әдісі – жалпы ғылыми, педагогикалық, психологиялық әдебиеттерді теориялық талдау, педагогикалық жағдайларды моделдеу; медициналық және педагогикалық құжаттаманы талдау;
- эмпирикалық – зерттеу тақырыбы бойынша білім беру мекемелерінің практикалық тәжірибесін зерттеу, талдау және жинақтау, бақылау, психологиялық-педагогикалық эксперимент, практикалық жағдайларды моделдеу.

Практикалық маңыздылығы: ұсынылған материалдарды білім беру ұйымдарының басшылары зиятында бұзылыстары бар балаларға арналған арнайы сыныптар құру үшін пайдалана алады.

Жағдайды зерттеу үшін Алматы қаласының 3 жалпы білім беретін мектебі таңдалды.

№116 жалпы білім беретін мектепте – бастауыш сыныптарда зиятында жеңіл бұзылысы бар 8 оқушы, оқиды, №63 жалпы білім беретін мектепте – зиятында жеңіл бұзылысы бар 8 оқушы, №157 мектеп-гимназиясында – зиятында жеңіл бұзылысы бар.

7 оқушы бар.

Дайындық жұмыстары барысында келесі іс-шаралар өткізілді:

– әкімшілікпен және педагогтармен, психолого-педагогикалық сүйемел-

деу қызметінің мамандарымен кездесу;– зиятында жеңіл бұзылыстары бар оқушылардың ата-аналарымен жиналыс;

– сабақтарға қатысу, оқу барысында оқушылардың педагогикалық бақылауы;

– зиятында жеңіл бұзылыстары бар оқушыларды оқытатын сынып мұғалімдерімен әңгімелесу;

– зиятында жеңіл бұзылыстары бар оқушылардың педагогикалық диагностикасы.

Алматы қаласының №116 жалпы білім беретін мектебінің әкімшілігі мектептегі жағдайды зерттеу бастамасын толықтай қолдады, психолого-педагогикалық сүйемелдеу қызметінің мамандарымен ынтымақтастыққа қол жеткізуді қамтамасыз етті. Ата-аналармен кездесуді ұйымдастыруға көмек көрсетілді, онда балаларды жалпы білім беретін сыныпта және арнайы сыныпта оқыту ерекшеліктері түсіндірілді, нәтижесінде 8 ата-ана балаларын арнайы сыныпта оқытуға келісім берді. Алматы қаласының №63 жалпы білім беретін мектебінде тек екі ата-ана келісімге қол қойды.

Алматы қаласының №157 мектеп-гимназиясында ата-аналар келісім беруден бас тартты, олардың айтуынша, «балалар қалыпты құрдастарынан оқшауланады және бұл олардың сөйлеу дағдыларын дамытуға, сөйлеуге және қарым-қатынас жасауға кедергі болады». Зиятында бұзылысы бар балалардың білім беру қажеттіліктері арнайы ұйымдастырылған білім беру ортасында оқытуды ұйымдастыруды талап ететіндігі туралы түсіндірмелер, арнайы сыныптарда жүзеге асыру мүмкіндігі және өмірлік дағдыларды дамыту маңыздылығы ата-аналар тарапынан қабылданбады.

Келесі тапсырма — оқушылардың білімін педагогикалық диагностика арқылы қазіргі деңгейін зерттеу болды. Зерттеу барысында келесі мәселелер қаралды:

1) актуалды пәндік білімдер, дағдылар мен қабілеттердің деңгейі. (Бұл дағдыларды оқушы өз бетімен пайдалана алады); оқушының күшті жақтары, әлеуеті.

2) жақын даму аймағы — пәндік дағдылар мен қабілеттер, олар әлі қалыптасу кезеңінде. (Оларды мұғалімнің көмегімен жүзеге асыруға болады).

3) негізгі білімдердегі кемшіліктер/бұрынғы оқу кезеңіндегі білімдердегі қиындықтар, оқу тапсырмаларын орындаудағы кедергілер.

4) оқушының жұмыс істеу қабілетінің ерекшеліктері: қанша минут өнімді жұмыс істей алады, қанша уақыттан кейін демалыс қажет;

5) әлеуметтік өзара әрекеттесу дағдылары және сыныпта оқуға қажетті дағдылар;

6) танымдық процестердің ерекшеліктері (есте сақтау, қабылдау, ақыл-ой операциялары, сөйлеу) — зиятында бұзылыстары бар балаларға тән ерекшеліктер шеңберінде;

7) эмоциялық-ерік сферасының ерекшеліктері (сәтсіздік пен жетістікке реакция, басталған жұмысты соңына дейін жеткізу қабілеті және т.б.) [17].

Педагогикалық диагностика кезінде оқушыларды нысанға алу:

1-сынып — 1 оқушы;

2-сынып — 3 оқушы;

3-сынып — 3 оқушы;

4-сынып — 1 оқушы.

4 «А» сынып оқушысының педагогикалық диагностикасының нәтижесі.

ПМПК қорытындысы: зиятында жеңіл бұзылысы бар, жалпы сөйлеу тілінің дамымауының 2-деңгейі. Жалпы білім беретін мектептің жалпы сыныбында бастауыш білім берудің жеке бағдарламасы бойынша оқыту.

Педагогикалық диагностика жүргізу үшін тапсырмалардың негізі ретінде зиятында жеңіл бұзылыстары бар балаларға арналған Арнайы Типтік бағдарлама материалдары алынды, негізгі оқу пәндері бойынша: «Математика», «Сауат ашу», «Дүниетану».

«Математика» пәні бойынша диагностикалық тапсырмалардың мысалдары 1-кестеде көрсетілген.

1-кесте

2-бөлім Нөмірлеу			
Бөлімше	Оқыту мақсаттары	Бақылауға арналған тапсырмалар	Көрсеткіштер (дескрипторлар)
2.1 Нөмірлеу	2.2.1.1 тура және кері тәртіпте 1-ден бастап 10 ға дейінгі аралықта, сондай-ақ кез келген сандар аралығында (реттік және сандық) атап беру;	1) Мұғалім сұрайды: 1-ден 10-ға дейінгі сандарды тура және кері ретпен ата. 3-тен баста.	1) Оқушы жауап береді: Тура реттілік: 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Кері реттілік: 10, 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3.
	2.2.1.4 заттар санының саусақтар санымен, 0, 1-9 аралығындағы сандарды, сондай - ақ 10 санын жазып, сәйкестендіру;	1) Мұғалім ұсынады: Суретке кара, онда 5 алма бар. Саусақтарыңмен осы санды көрсет, содан кейін оны санмен және сан есіммен ата.	1) Оқушы жауап береді: 5 саусақ көрсетеді және «5» (бес) санын атайды. 10 санын көрсету үшін екі қолын толық ашады және «10» (он) деп атайды.
		2) После этого, покажи, сколько пальцев нужно, чтобы показать 10. Назови это число.	2) Ученик отвечает: Для числа 10 — 10 пальцев, число «10» (десять).

	2.2.1.6 бірінші ондықтың кез келгенін +1 және – 1 әдістерімен алу (көптік заттарға сүйене отырып және оған сүйенбей);	1) Мұғалім сұрайды: 4-тен баста. 1-ді қосып, шыққан санды ата. Содан кейін 1-ді алып, не шыққанын айт.	1) Оқушы жауап береді: 4-ке 1-ді қосады — 5. 1-ді шегереді — 3.
3 – бөлім «Арифметикалық амалдар			
3.1 Арифметик алық амалдар	2.3.1.3 пәндіктәжірибелік қызметтің ізі бойынша «+» (қосу), «-» (азайту), «=» (тең) белгілерін пайдалана отырып 10 шамасындағы сандарды қосу және азайтуға мысалдар құрастыру;	1) Мұғалім сұрайды: Үстелге 4 алма қойдың, содан кейін тағы 3 алма қостың. Барлығы қанша алма болды? Мысал құр.	1) Оқушы есеп шығарады: $4+3=7$
		2) Мұғалім сұрайды: Сенде 7 алма бар еді, досыңа 2 алма бердің. Қанша алма қалды? Азайту мысалын құр.	2) Оқушы есеп шығарады: $7-2=5$.
	2.3.1.4 10 және әртүрлі сан шегінде немесе соманы табуда қолданатын тәсіл: бірбірлеп қайта санау және есептеу, санның құрамын білу	1) Мұғалім ұсынады: Үстелде 5 қарындаш жатыр. Мұғалім тағы 3 қарындаш қосты. Барлығы қанша қарындаш болды? Қосу мысалын құр.	1) Оқушы қосу тәсілін қолданады: 5-ке 3-ті қосу үшін рет-ретімен: «6, 7, 8» деп атайды. Қосындыны жазады: $5+3=8$.
		1) Сенде 8 алма бар еді, 4 алма бердің. Қанша алма қалды? Азайту мысалын құр.	Оқушы азайту тәсілін қолданады: 8-ден 4-ті шегеру үшін рет-ретімен: «7, 6, 5, 4» деп атайды. Азайтуды жазады: $8-4=4$.
4 – бөлім Арифметикалық есептер			
4.1 Арифметикалық есептер	2.4.1.1 атауы жоқ 10 шамасындағы сандардың атауын санмен жаза отырып, қосу мен азайтуға берілген мысалдарды құру, нәтижесі белгілі болған қалдық пен соманы табуда драматизация, иллюстрация тапсырмасын шешу; 2.4.1.2 10 шамасында жабық нәтижесі бар сома мен қалдықты та-	1) Мұғалім ұсынады: Вася 7 алма сатып алды. Ол 3 алманы досына берді. Васяда қанша алма қалды? Азайту мысалын жаз.	Оқушы тапсырманы орындай алмады. Ол есепті шешу керек екенін бірден түсінбеді, сондай-ақ азайту амалын дұрыс құрастыра алмады. Оқушы есепте 7 алмадан 3 алманы азайту қажет екенін анықтай алмады. Мұғалім көмек ұсынғанда да, оқушы

	бұға бағытталған драматизация, иллюстрация тапсырмасын орындау, одан кейін сандардың атауын жаза отыра қосу мен азайтуға есептерді шешу;		мысалды дұрыс құрастырып, оны атауымен жаза алмады. Нәтижесінде, оқушы есепті шешіп, мысал құру тапсырмасын орындай алмады.
	2.4.1.3 шешімнің атауы бар мысал түрінде жазылған, жауаптың жазбасы бар соманы және қалдықты табуға қарапайым мәтіндік арифметикалық есептерді шешу; 2.4.1.4 белгілері бойынша тапсырманы білу: шарт, сан, сұрақ. Тапсырманың мәтінін әңгіменің мәтінінен ажырату	1) Мұғалім сұрайды: Маша 4 кәмпит сатып алды, содан кейін оған тағы 3 кәмпит сыйлады. Машада барлығы қанша кәмпит болды? Қосу мысалын жаз.	Оқушы тапсырманы орындай алмады. Ол есептің шартын дұрыс түсіндірмеді және қажетті қосу амалын (4 кәмпит + 3 кәмпит) орындамады. Оқушы арифметикалық мысалды атауларымен дұрыс құрастыра алмады және шешімді мысал түрінде жазбады («4 кәмпит + 3 кәмпит = ...»). Түсіндірмелерге қарамастан, оқушы есепті түсіну және арифметикалық амалдарды орындау дағдыларын жеткілікті деңгейде көрсете алмады.
5 – бөлім Шамалар			
5.1 Шамалар	2.5.1.2 екі салыстырылатын (1, 2, 5, 10 теңге) көп, аз құнды тиындарды анықтау;	1) Мұғалім ұсынады: Мына екі тиынды қара: 1 теңге және 5 теңге. Қайсысы үлкен, қайсысы кіші? Көрсет және қайсысы құндырақ екенін айт.	Оқушы тиындардың құнын дұрыс анықтай алмады. Ол 5 теңгелік тиынның құны жоғары, ал 1 теңгелік тиынның құны төмен екенін көрсетпеді.
	2.5.1.4 10 теңгені екі 5 теңгелік тиынмен, бес тиынды 1 теңгеліктермен ауыстыру;	1) Мұғалім сұрайды: Сенде 5 дана 1 теңгелік тиын бар. Бұларды қандай бір тиынмен ауыстыруға болады?	Мұғалім оқушының тапсырманы орындай алмағанын атап өтті. Оқушы 1 теңгелік 5 тиынды 5 теңгелік 1 тиынға дұрыс ауыстыра алмады, сондай-ақ 5 теңгелік 2 тиынды 10 теңгелік 1 тиынға ауыстыруда қателесті. Ол бірнеше тиынды жоғары құнды бір тиынға алмастырудың логикасын түсінбеді.

	2.5.1.5 сызғышта сантиметр мен дециметрдің ұзындығын көрсету;	1) Мұғалім ұсынады: Сызғыш ал. Онда 1 сантиметр қай жерде орналасқанын көрсет. Енді 1 дециметрді көрсет.	Оқушы сызғыштан 1 сантиметр мен 1 дециметрді дұрыс көрсете алмады. Ол сызғыштағы қажетті бөліктерді таба алмады және 1 см мен 1 дм орналасқан жерлерді дұрыс анықтай алмады.
	2.5.1.7 сантиметр мен дециметр ұзындығы өлшемдерін ің бірдей өзара байланысы н атау;	1) Мұғалім сұрайды: Бір дециметрде қанша сантиметр бар?	Оқушы сұраққа дұрыс жауап бере алмады. Ол бір дециметрде 10 сантиметр бар екенін айтпады.
	2.5.1.8 аптадағы күндер санын атау;	1) Мұғалім сұрайды: Аптада неше күн бар? Барлық күндерді ата.	Мұғалім оқушының сұраққа дұрыс жауап бере алмағанын атап өтті. Ол аптаның барлық 7 күнін атай алмады, оларды шатастырып алды және дұрыс ретімен тізбектей алмады.
6 – бөлім Көрнекі геометрия элементтері			
6.1 Көрнекі геометрия элементтері	2.6.1.1 геометриялық пішіндерді: шеңбер, сопақша, тіктұрғыш, шаршы, үшбұрыш, түзу сызық, қисық сызық, нүкте, сәуле, кесінділерді тану және атау;	1) Мұғалім ұсынады: Суретке қара. Онда қандай фигуралар бейнеленген? (шеңбер, сопақша, тіктұрғыш, шаршы, үшбұрыш, нүкте).	Оқушы өзі білетін барлық фигураларды дұрыс атады, мысалы: шеңбер, сопақ, тіктұрғыш, квадрат, үшбұрыш және нүкте. Алайда, ол білмейтін фигураларды – түзу сызық, қисық сызық, сәуле және кесінді – дұрыс атай алмады.
	2.6.1.4 геометриялық пішіндердің пішінін, түсін, өлшемі бойынша топтауды орындау;	1) Мұғалім ұсынады: Алдында әртүрлі фигуралар жатыр: қызыл шеңбер, көк шаршы, жасыл үшбұрыш және сары тіктұрғыш. Оларды пішініне қарай топтастыр. Енді түстері бойынша топтастыр.	Оқушы фигураларды пішініне қарай дұрыс топтастырды, бірақ түсі мен өлшемі бойынша дұрыс топтастыра алмады. Ол фигураларды қажетті белгілеріне қарай дұрыс бөле алмады және қай фигураларды бір түске немесе бір өлшемге жатқызуға болатынын түсінбеді.

	2.6.1.6 сызғыштың көмегімен кесіндінің ұзындығын анықтау;	1) Мұғалім сұрайды: Сызғышты ал. Онда кесіндінің ұзындығын өлше	Оқушы кесіндінің ұзындығын сызғышпен дәл өлшей алмады. Ол сызғышты кесіндіге дұрыс орналастыра алмады және кесіндінің ұзындығын қалай өлшеу керектігін дұрыс түсінген жоқ.
--	---	---	--

«Дүниетану», «Сауат ашу» пәндері бойынша педагогикалық диагностика жүргізіліп, жауаптар мен орындалған тапсырмалардың нәтижелері талданды.

Педагогикалық диагностика арнайы педагогпен жеке сабақтар кезінде жүзеге асырылды. Тестілеу кезеңі 3 апта болды.

Математика және сауат ашу пәндері бойынша оқушы 1-сынып деңгейін көрсетті, ал «Дүниетану» пәні бойынша 2-сынып деңгейін көрсетті.

Педагогикалық диагностика нәтижесінде зиятында бұзылысы бар 1-4 сынып оқушыларда мына жайттар анықталды: осылайша, 4-сынып оқушысының қазіргі білім деңгейі келесідей болды:

4 «А» сынып оқушысы М.Т. педагогикалық диагностикасының нәтижесі

* Оқушы 4-сыныпта оқиды. Математика пәні бойынша білім деңгейі 1-сынып деңгейін көрсетті, «Сауат ашу» бойынша да 1-сынып деңгейі көрсетілді, ал «Дүниетану» пәні бойынша 2-сынып деңгейі көрсетілді.

Жалпы, жалпы білім беру сыныптарындағы зиятында бұзылыстары бар оқушылардың педагогикалық диагностика нәтижелері бағдарламалық талаптарды меңгеруде қиындықтар барын көрсетті, әсіресе жеке білім беру бағдарламалары бойынша оқыту жағдайында.

1-сынып

1-сынып оқушысы математикадағы негізгі ұғымдарды меңгеруде елеулі қиындықтар туындауда, мысалы, санау және негізгі амалдармен жұмыс істеу. Сандарды қабылдау және олармен амалдар орындауда мәселелер байқалады, сонымен қатар элементарлық математикалық тапсырмаларды орындау кезінде қиындықтар туындап отыр. Оқуға қатысты, оқушы әріптерді тану, дыбыстық талдау және сөздер құрастыруда қиындықтармен кездесуде. Оқу мен жазу қазіргі уақытта қиынға соғып, арнайы педагогпен жеке сабақтар қажет, бірақ аптасына екі реттен аз болуы керек. «Дүниетану» бөлімінде оқушыда қарапайым ұғымдарды меңгеруде қиындықтар байқалады.

2-сынып

2-сыныпта бірінші сыныппен салыстырғанда жақсартулар байқалады, бірақ оқушылар әлі де математикада қиындықтар туғызуда, әсіресе күрделі тапсырмаларды шешу мен сандармен амалдар орындауда. Сандардың мәнін түсіну және арифметикалық амалдарды орындау әлі де бастапқы деңгейде. Оқуға қатысты, оқушылар оқуды біртіндеп меңгеруде, бірақ жазудың дұрыстығы мен орфографиясында қиындықтар туындауда. Жеке сөйлемдер құрастыру және мәтінді түсіну тапсырмалары да қиындықтар тудырады. «Дүниетану» бөлімінде табиғат жайлы қарапайым білімдерді меңгеруде ілгерілеу бар, бірақ оқушылар күрделі тақырыптарды түсінуде және оларды практикалық түрде қолдануда қиындықтар туғызуда. Жалпы, осы сыныптағы балаларға арнайы педагогтың қосымша көмегі мен оқу материалының меңгерілуін тұрақты бақылау қажет.

3-сынып

3-сыныпта математикалық түсініктерді меңгеруде белгілі бір жетістіктер байқалады. Алайда, көптеген балалар әлі де логикалық тапсырмаларды шешуде және көп таңбалы сандармен амалдар орындауда қиындықтарға тап болуда. Оқу барысында кейбір жетістіктер бар, бірақ орфография мен жазу дұрыстығы мәселелері сақталады. Мәтіндер құрастыру бойынша жұмыстар және жазбаша тапсырмалар көптеген балалар үшін қиындық туғызады. «Мир айналасында» бөлімінде табиғат пен өмірдің негізгі құбылыстарын түсінуде жақсартулар байқалуда, бірақ терең деңгейде оқушылар әлі де қиындықтарға тап болуда. Жаңа материалмен жұмыс істеу тұрақты бақылауды және арнайы педагогтың жеке көмегін талап етеді.

4-сынып

4-сынып оқушысы математика негіздерінің, мысалы, санау және негізгі амалдарды меңгеруде едәуір қиындықтарға тап болуда. Оқу грамматикасында жазу мен орфографиямен байланысты қиындықтар, сондай-ақ күрделі мәтіндерді түсіну мен құрастыруда да мәселелер сақталады. «Дүниетану» бөлімінде оқушы әлем туралы негізгі білімдерді жақсы меңгерді, бірақ

осы білімдерді тереңірек деңгейде талдау және қолдануда қиындықтар туындайды.

Жалпы қортынды

Барлық кезеңдердегі диагностика нәтижелері бойынша зиятында бұзылыстары бар балалар жүйелі қолдауды және дифференциалды оқыту тәсілін қажет ететіні анықталды. Оқу материалын сәтті меңгеру үшін тек негізгі дағдыларға ғана емес, сондай-ақ логикалық ойлауды, жазбаша сөйлеу дағдыларын және талдау қабілеттерін дамытуға да көңіл бөлу қажет. Оқу процесінің тиімділігін арттыру үшін жеке тәсілдер мен қосымша ресурстарды пайдалану маңызды. Осылайша, нәтижелер әр сынып бойынша оқу бағдарламасының материалын меңгеру деңгейіне сәйкес келетінін көрсетті:

- 1-сынып – 1 оқушы – 1-сынып деңгейі;
- 2-сынып – 3 оқушы – 1-сынып деңгейі;
- 3-сынып – 3 оқушы – 1-сынып деңгейі;
- 4-сынып – 1 оқушы – 1-сынып деңгейі.

Педагогикалық диагностика зиятында бұзылыстары бар балалардың жалпы сыныпта оқу бағдарламасын меңгеруде едәуір артта қалатынын көрсетті. Бастауыш білім деңгейінде негізгі пәндер бойынша білімдегі олқылықтар ескеріле отырып, балалар келесі сыныптағы академиялық білімді меңгеруде қиындықтарға тап болады. Зиятында бұзылысы бар балаларды оқытудың негізгі мақсаты — әлеуметтендіру, сондықтан академиялық құрамнан өмірлік дағдыларға көшу бағытын таңдау және осы мақсатқа сай арнайы жағдайлар жасау қажет. Олардың өмірлік дағдыларын арнайы ұйымдастырылған оқу жағдайында дамыту әлдеқайда маңызды, өйткені бұл оларға дербес ересек өмірде өзін-өзі жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

3.1 Зиятында бұзылыстары бар балаларды жалпы білім беретін мектептерде оқыту жағдайын зерттеу (Астана, Алматы қалалары)

Зиятында бұзылыстары бар балаларды оқыту процесінің ерекшелігі - мұғалімнің жетекші рөлі. Мұғалім оқушылардың оқу қызметін психологиялық білімді игеру механизміне сәйкес басқарады.

Ұлттық білім академиясының (2022 ж.) жағдайды талдауына сәйкес, Қазақстан Республикасындағы жалпы білім беретін мектептердегі ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларға психолого-педагогикалық қолдау көрсету жағдайы келесідей: мұғалімдердің шамамен 40%-ы зиятында бұзылыстары бар балаларға арналған жеке оқу бағдарламасын жүзеге асыруда қиындықтарға тап болады.

Зиятында бұзылыстары бар балаларға арналған оқу тапсырмаларын орындаудың нәтижелілігін бақылау, қиындықтарды анықтау және сабақ барысында уақытылы көмек көрсету мәселелері бар екені анықталды. Алайда, мұғалімнің бұл құзыреттілігі қалыптастырушы бағалау және кері байланыс орнату кезінде жүзеге асырылуы тиіс. Мұғалімдердің шамамен 20%-ы оқушыға жеке көмек көрсету барысында қиындықтарға тап болады. Мұғалімдердің төрттен бірі оқу мақсаттарын анықтауда, оқу бағдарламаларын дараландыруда, мамандармен бірлесіп жұмыс істеуде және оқушы үшін қолжетімді оқу тапсырмаларын құруда қиындықтарға кездеседі. 34%-ы оқу жетістіктерін қорытынды бағалау үшін тапсырмаларды дайындауда қиындықтарға тап болады (ТЖБ, БЖБ).

Зиятында бұзылыстары бар балаларды жалпы білім беретін мектептерде оқыту жағдайын зерттеу аясында АИБД ҰҒПО ақпараттық-талдау бөлімі жалпы білім беретін мектеп мұғалімдері арасында сауалнама жүргізді. Сауалнамаға 20 өңірден 8577 респондент қатысты.

Респонденттердің ең көп үлесі Солтүстік Қазақстан облысынан – 1086 (12,6%), Павлодар облысынан – 987 (11,5%), Шығыс Қазақстан облысынан – 917 (10,6%) болды. Ең аз қатысқан респонденттер Түркістан облысынан – 13 (0,15%), Қызылорда облысынан – 48 (0,55%), Қостанай облысынан – 82 (0,95%) болды.

№	Аймақтар	Қатысқан респонденттер саны
	Барлығы	8577
1	Абай	631
2	Ақмола	389
3	Ақтөбе	455
4	Алматы	636
5	Атырау	312
6	Шығыс Қазақстан	917
7	Жамбыл	270
8	Жетысу	250
9	Батыс Қазақстан	445
10	Қарағанды	652
11	Қостанай	82
12	Қызылорда	48
13	Маңғыстау	524
14	Павлодар	987
15	Солтүстік Қазақстан	1086

16	Түркістан	13
17	Ұлытау	240
18	Астана қ.	374
19	Алматы қ.	130
20	Шымкент қ.	136

Сауалнамаға зиятында бұзылыстары бар балаларды арнайы сыныпта оқыту жағдайын зерттеуге арналған 14 сұрақ енгізілді.

1. Сыныбыңызда зиятында бұзылысы бар қанша оқушы бар?
2. Зиятында бұзылысы бар оқушыны оқытқанда қандай бағдарламаны қолданасыз?
3. Зиятында бұзылысы бар оқушыны қандай формада оқытуды жүзеге асыратыныңызды көрсетіңіз?
4. Зиятында бұзылысы бар оқушыға (арнайы педагогпен немесе басқа педагогпен бірге) негізгі пәндер бойынша психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетесіз бе?
- 5.Зиятында бұзылысы бар оқушы тұлғасының психологиялық-педагогикалық сипаттамасын (мінездемесін) құрастыруды білесіз бе?
6. Жеке бағдарламаның мазмұнымен жұмыс істеуді білесіз бе?
- 7.Зиятында бұзылысы бар оқушының жетістігін бағалауды білесіз бе?
8. Инклюзивті білім беру жағдайында зиятында бұзылысы бар оқушымен жұмыс істеуге дайындық деңгейіңізді бағалаңыз?
9. Зиятында бұзылысы бар оқушымен қарым-қатынаста сіз эмоционалды қиындықты сезінесіз бе?
10. Зиятында бұзылысы бар оқушыны оқу-іс-әрекетін қалай ұйымдастыру керекін білесіз бе?
- 11.Зиятында бұзылысы бар оқушы оқитын сыныпта сабақты жоспарлауда қандай қиындық туындайды?
12. Зиятында бұзылысы бар оқушы оқитын сыныпта сабақ өткізгенде қандай қиындықтар туындайды?
- 13.Зиятында бұзылысы бар оқушымен жұмыс істеу кезінде қандай психологиялық қиындықтар бар?
14. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мамандары қандай көмек көрсетеді?

1. «Сіздердің сыныбтарыңызда зиятында бұзылыстары бар қанша оқушы бар?» деген сұраққа жауаптар:

1 кесте. Зиятында бұзылыстары бар оқушылардың саны бойынша сауалнамаға қатысқан респонденттер саны

№	Аймактар	Сауалнамаға қатысқан респонденттер саны	Зиятында бұзылысы бар оқушылар саны бойынша сұраққа жауап берген респонденттер			
			1 оқушы	2 оқушы	3 оқушы	3 оқушы-дан көп
	ИТОГО	8577	6192	1241	435	70
1	Абай	630	484	87	25	34
2	Ақмола	389	265	70	11	43
3	Ақтөбе	455	364	49	15	27
4	Алматы	636	546	52	24	14
5	Атырау	312	230	43	11	28
6	Шығыс Қазақстан	916	575	156	60	125
7	Жамбыл	270	208	28	13	21
8	Жетісу	250	197	28	10	15
9	Батыс Қазақстан	445	287	76	26	56
10	Қарағанды	652	448	108	45	51
11	Қостанай	82	58	10	12	2
12	Қызылорда	48	39	3	2	4
13	Маңғыстау	524	421	56	19	28
14	Павлодар	987	682	155	59	91
15	Солтүстік Қазақстан	1088	781	187	48	72
16	Түркістан	13	10	2	0	1
17	Ұлытау	240	150	33	13	44
18	Астана қ.	374	264	65	21	24
19	Алматы қ.	130	75	15	16	24
20	Шымкент қ.	136	108	18	5	5

Сауалнамаға қатысқан респонденттердің жалпы саны 8577 адамды құрады:

• 1 оқушыдан көп емес - 6192 жауап, олардың ішінде ең көп жауапты СҚО мұғалімдері берді – 781 жауап (12,6%), Павлодар облысы – 682 жауап

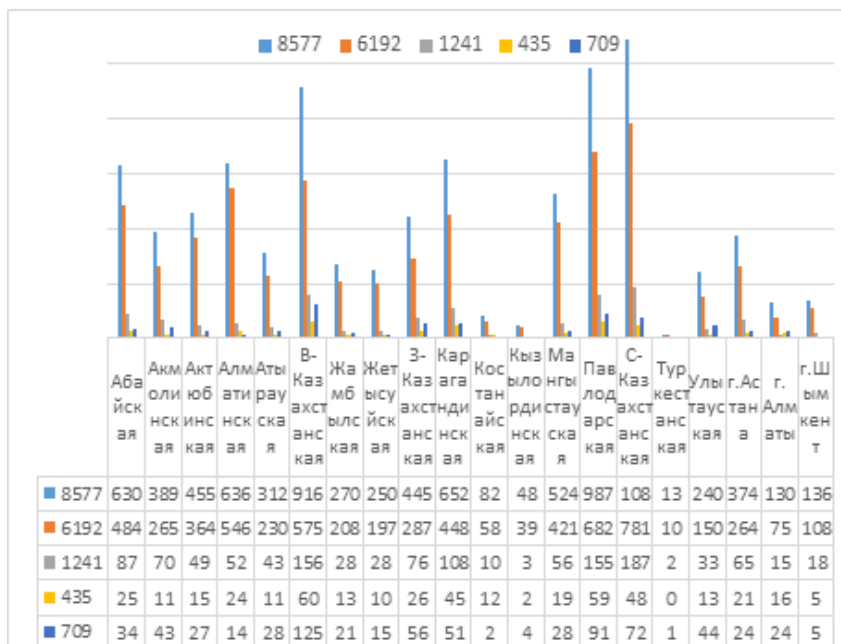
(11%), ең аз жауап Түркістан облысынан – 10 жауап (0,16%), Қызылорда облысынан – 39 жауап (0,63%).

- 2 оқушыдан көп емес - 1241 жауап, олардың ішінде ең көп жауап СҚО мұғалімдері берді – 187 жауап (15%), Павлодар облысы – 155 жауап (12,4%), ең аз жауап Түркістан облысынан – 2 жауап (0,16%), Қызылорда облысынан – 3 жауап (0,24%).

- 3 оқушыдан көп емес - 435 жауап, олардың ішінде ең көп жауап ШҚО мұғалімдері берді – 60 жауап (13,7%), Павлодар облысы – 59 жауап (13,5%), ең аз жауап Қызылорда облысынан – 3 жауап (0,68%), Түркістан облысынан – 0 жауап (0,16%).

- 3 оқушыдан көп - 709 жауап, олардың ішінде ең көп жауап ШҚО мұғалімдері берді – 125 жауап (18%), Павлодар облысы – 91 жауап (13%), ең аз жауап Қостанай облысынан – 2 жауап (0,28%), Түркістан облысынан – 1 жауап (0,14%).

1 Диаграмма., сыныпта зиятында бұзылыстары бар оқушылар саны бойынша сұраққа респонденттердің жауаптары (1, 2, 3 және одан көп оқушы).

2. Зиятында бұзылыстары бар балаларды оқытуда қандай бағдарламаны қолданасыз? Респонденттер зиятында бұзылыстары бар балаларды оқыту бағдарламалары бойынша өз жауаптарын берді:

- бағдарламаға бейімдеу-3098
- жеке бағдарлама-3634
- жалпы білім беру бағдарламасы-1845

Ең үлкен пайыздық көрсеткіш жеке бағдарламаны оқытуға қатысты, ол 3634 жауапты (42%) құрайды, екінші орында бағдарламаға бейімдеу - 3098 (36%), ал жалпы білім беру бағдарламасы соңғы орында тұр - 1845 (21%).

1 сурет. Зиятында бұзылыстары бар оқушыларды оқытуда қолданылатын бағдарламалар

3. Зиятында бұзылыстары бар оқушыны оқыту нысаны?

Зиятында бұзылыстары бар оқушыларды жалпы білім беретін мектепте оқыту нысаны ретінде жалпы сыныпта оқыту көпшілік респонденттердің таңдауына ие болды, бұл 5671 адамның (66%) даусын жинады. Мұнда балалар өз қатарластары мен сыныптастарымен араласып, көзқарастарын кеңейтіп, барлық оқушылармен бірдей оқу мүмкіндігіне ие болады. Келесі орынды үйде оқыту алады – 1867 жауап (22%), ал соңғы орында арнайы сыныптарда оқыту – 1039 адам (12%).

4. Сіз зиятында бұзылыстары бар оқушыға негізгі пәндер бойынша психолого-педагогикалық қолдау көрсетесіз бе (арнайы педагог немесе басқа мұғалім тарапынан)?

«ИӘ» – 7556 жауап (88%), «ЖОҚ» – 632 жауап (7,3%), «Жартылай» – 389 дауыс (4,5%).

5. Зиятында бұзылыстары бар оқушыға психолого-педагогикалық мінездеме жасауды білесіз бе?

Көпшілік респонденттер психолого-педагогикалық мінездеме жасауды біледі, «ИӘ» – 8550 жауап (99%), аз тәжірибесі бар мұғалімдер «ЖОҚ» – 7 жауап (0,08%) деп жауап берді, ал психология мен педагогика саласындағы білімдерін жетілдіру қажет екенін айтқан кейбір респонденттер «Жартылай» – 20 дауыс (0,23%) деп жауап берді.

6. Жеке оқу бағдарламасының мазмұнымен жұмыс істей аласыз ба?

Көптеген педагогтар жеке оқу бағдарламасының мазмұнымен сенімді түрде жұмыс істейді, «ИӘ» – 7556 жауап (88%), «ЖОҚ» – 632 жауап (7,3%), «Жартылай» – 389 дауыс (4,5%).

7. Зиятында бұзылыстары бар оқушының жетістіктерін қалай бағалайтыныңызды білесіз бе?

Көптеген педагогтар оң жауап берді, «ИӘ» – 8515 жауап (99%), аз тәжірибесі бар педагогтар бағалауда қиындықтарға тап болып, «ЖОҚ» деп жауап берді – 45 (0,52%), ал психология мен педагогика саласында білімдері жеткіліксіз педагогтар «Жартылай» деп жауап берді – 17 дауыс (0,19%).

8. Инклюзивті білім беру жағдайында зиятында бұзылыстары бар оқушылармен жұмыс істеуге дайындық деңгейіңізді қалай бағалайсыз?

Төмендегі критерийлер бойынша педагогтар кәсіби қызметін қай бағытта дамыту керек екенін анықтай алады:

- зиятында бұзылыстары бар балалармен жұмыс істеуге арналған арнайы әдіс-тәсілдермен, оқыту құралдарымен таныспын, сондай-ақ зиятында бұзылыстары бар оқушыларды қалыпты балалармен топтастыру жолдарын білемін – 8603 (99,71%).

- зиятында бұзылыстары бар балалармен жұмыс істеуге арналған арнайы әдіс-тәсілдермен, оқыту құралдарымен шектеулі таныспын және зиятында бұзылыстары бар оқушыларды қалыпты балалармен топтастыруда қиындықтар туындайды – 14 (0,16%).

- зиятында бұзылыстары бар балалармен жұмыс істеуге арналған арнайы әдіс-тәсілдермен, оқыту құралдарымен таныс емес және зиятында бұзылыстары бар оқушыларды қалыпты балалармен топтастыру бойынша көмек көрсету жолдарын білмеймін – 12 (0,13%).

9. Зиятында бұзылыстары бар оқушылармен қарым-қатынаста эмоционалдық қиындықтарды сезінесіз бе?

Анкеталау нәтижелері бойынша педагогтардың эмоциялық қиындықтар сезінетіні байқалады. Осыған байланысты, «ИӘ» деген жауапты бергендер 2564 адам (30%), бұл педагогтар мен балалардың ата-аналары да, зиятында бұзылыстары бар балаларға қатысты эмоциялық толғаныс пен жанашырлық сезімін білдіретінін көрсетеді. Жоғары кәсіби дағдыларға ие педагогтар «ЖОҚ» деген жауапты берген – 3387 (40%), ал аралық жауапты бергендер – 2626 адам (31%).

10. Зиятында бұзылыстары бар оқушыны оқыту мен қызметін қалай ұйымдастыруды білесіз бе?

Педагогтардың жауаптары әртүрлі:

- «ИӘ» деген жауапты бергендер – 3869 адам (45%)
- зиятында бұзылыстары бар оқушыларды оқыту мен қызметін ұйымдастыруда қиындықтар туындайтын педагогтар «ЖОҚ» деген жауапты бергендер – 1163 (14%)
- педагогикалық тәжірибесі аз педагогтар «ішінара» деп жауап берді – 3545 адам (41%).

11. Зиятында бұзылыстары бар оқушы оқитын сыныпта сабақ жоспарлауда қандай қиындықтар туындайды?

Педагогтар өз қызметіне қатысты түрлі жауаптар берді:

- «маған оқу материалын зиятында бұзылыстары бар оқушылар қалай меңгеретінін болжау қиын» - 2352 жауап
- «маған ешқандай қиындықтар туындамайды, мен тамаша үлгеремін» - 5217 жауап
- «зиятында бұзылыстары бар оқушылар үшін оқу материалын таңдау қиын» - 413 жауап
- «зиятында бұзылыстары бар оқушыларға арналған дидактикалық материалдар дайындауда қиындықтар туындайды» - 15 жауап
- «зиятында бұзылыстары бар оқушыларға арналған сараланған, деңгейлік тапсырмаларды әзірлеуде қиындықтар туындайды» - 16 жауап
- «зиятында бұзылыстары бар балалардың ақпаратты қабылдау ерекшеліктерін білмеймін» - 6 жауап
- «зиятында бұзылыстары бар оқушылар үшін Типтік бағдарлама талаптарын, олардың білім нәтижелерін білмеймін» - 2 жауап
- «зиятында бұзылыстары бар балалар мен нейротипичные балалар үшін бірлескен сабақты қалай жоспарлау керектігін білмеймін» - 62 жауап
- «зиятында бұзылыстары бар оқушыларға оқу материалын қалай бейімдеуді білмеймін» - 81 жауап

12. Зиятында бұзылыстары бар оқушы оқитын сыныпта оқыту барысында қандай қиындықтар туындайды?

Оқыту және тәрбиелеу процесінде педагог зиятында бұзылыстары бар оқушыларды бақылап, бақылау нәтижесінде келесі қиындықтар анықталды:

- зиятында бұзылыстары бар балалар білімінде олқылықтар бар және оқу тапсырмаларын орындауда қиындықтар туындайды - 4869 жауап
- зиятында бұзылыстары бар балалар баяу әрекет етеді және сабақтың жылдамдығымен үндесе алмайды - 562 жауап
- зиятында бұзылыстары бар балалар оқу іс-әрекетіне ынтасыз - 423 жауап

- зиятында бұзылыстары бар балалар өздігінен жұмыс істей алмайды, оларға үнемі көңіл бөлу қажет - 1936 жауап
- зиятында бұзылыстары бар балалар пассивті, олар оқу жұмысына қиын қосылады - 19 жауап
- қалыпты балалардың зиятында бұзылыстары бар балалармен топта жұмыс істеуге құлықсыздығы - 124 жауап
- зиятында бұзылыстары бар балалардың топтық жұмысқа қатысуға құлықсыздығы - 260 жауап
- зиятында бұзылыстары бар балалардың танымдық белсенділігі төмен - 362 жауап
- маған ешқандай қиындықтар туындамайды, мен тамаша үлгеремін - 20 жауап
- зиятында бұзылыстары бар оқушыларды оқу іс-әрекетіне тарту үшін арнайы әдістерді таңдауда қиындықтар туындайды - 1 жауап
- зиятында бұзылыстары бар оқушылардың сабақ бойы белсенділігін сақтауға мүмкіндік беретін педагогикалық әдістерді білмеймін - 0 жауап
- зиятында бұзылыстары бар оқушыларды оқу іс-әрекетіне ынталандыруды білмеймін - 0 жауап
- зиятында бұзылыстары бар оқушылармен өздігінен жұмыс ұйымдастыруды білмеймін - 1 жауап
- зиятында бұзылыстары бар оқушылар мен нейротипичные балалар арасындағы оқу әрекетін ұйымдастыруды білмеймін - 0 жауап

13. Зиятында бұзылыстары бар оқушымен жұмыс істеуде қандай психологиялық қиындықтар туындайды?

- жауап беруде қиындықтар туындайды - 145
- зиятында бұзылыстары бар балалармен жұмыс істеуге деген қаласыздық - 123
- зиятында бұзылыстары бар баланы психологиялық түрде қабылдамау - 15
- маған ешқандай қиындықтар туындамайды, мен тамаша үлгеремін - 3891
- зиятында бұзылыстары бар баланың психологиялық ерекшеліктерін білмеймін - 123
- зиятында бұзылыстары бар балалармен жұмыс істеуге қызығушылықтың болмауы - 17
- зиятында бұзылыстары бар балалармен жұмыс істеуде ауыр эмоционалдық жүктеме – 4263

14. Психолого-педагогикалық қолдау көрсету мамандары қандай көмек көрсетеді?

- психолого-педагогикалық қолдау деген не? - 39
- зиятында бұзылыстары бар балаға толық сипаттама береді - 229

- қосымша сұрақтар бойынша кеңес береді - 2598
- зиятында бұзылыстары бар баланы сынып жұмысына қосуға көмектеседі - 2980
- зиятында бұзылыстары бар баламен коррекциялық жұмыс бағдарламасын әзірлеуге көмектеседі - 101
- біздің мектепте психолого-педагогикалық қолдау жоқ - 19
- зиятында бұзылыстары бар балалармен жұмыс істеу үшін технологиялар, әдістер, тәсілдерді таңдау бойынша практикалық кеңес береді - 109
- жеке бағдарламаларды әзірлеу бойынша кеңес береді - 253
- ешқандай көмек көрсетпейді - 15
- сабақта коррекциялық жұмыстың бағыттарын анықтауға көмектеседі - 58
- туындаған қақтығыстарды шешуге көмектеседі - 2176

Анкеталық зерттеу нәтижелерін талдау бойынша, келесі қорытындыларды жасауға болады:

1. «Сіздің сыныбыңызда зиятында бұзылыстары бар қанша оқушы бар?» деген сұраққа жауаптардан:

Зиятында бұзылыстары бар оқушылар саны бойынша, көп жағдайда бір оқушыдан аспайтын сыныптар бар (6192 жауап) екінші орында екі оқушыдан аспайтын сыныптар бар (1241 жауап), үшінші орында үш және одан көп оқушы бар сыныптар бар (709 жауап), соңғы орында 3 оқушыдан аспайтын сыныптар бар - 435 жауап.

2. Зиятында бұзылыстары бар балаларды оқыту үшін қандай бағдарлама қолданасыз?

Респонденттер зиятында бұзылыстары бар балаларды оқытуға арналған бағдарламалар бойынша келесідей жауаптар берді:

- бағдарлама адаптациясы - 3098
- жеке бағдарлама - 3634
- жалпы білім беру бағдарламасы - 1845

Ең көп дауыс жеке бағдарламаға берілген, бұл 3634 жауапты (42%) құрайды, екінші орында бағдарлама адаптациясы - 3098 (36%), ал жалпы білім беру бағдарламасы осы салада соңғы орында - 1845 (21%).

3. Зиятында бұзылыстары бар оқушының оқу формасы қандай?

Зиятында бұзылыстары бар оқушыларды оқыту үшін қоғамдық білім беру мектебінде жалпы сынып жағдайында оқу формасы ең көп таңдалады, бұл 5671 респонденттің (66%) таңдауы, мұнда балалар өз құрбыларымен, сыныптастарымен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік алады, көзқарастарын кеңейтіп, барлық балалармен бірдей деңгейде оқу мүмкіндігіне ие болады. Келесі кезекте үйде оқу - 1867 жауап (22%), соңғы орында арнайы сыныптар жағдайында оқу - 1039 жауап (12%).

4. Зиятында бұзылыстары бар оқушыға негізгі пәндер бойынша психолого-педагогикалық қолдау көрсетесіз бе?

Зиятында бұзылыстары бар оқушыға негізгі пәндер бойынша психолого-педагогикалық қолдау біржақты болмауы керек, мұнда арнайы педагогтың және басқа да арнайы оқытушылардың жан-жақты қолдауы қажет. Сондықтан, анкетада көпшілік жоғарыда аталған қолдауды көрсету жағына дауыс берді.

5. Зиятында бұзылыстары бар оқушыға психолого-педагогикалық мінездеме жасауды білесіз бе?

Педагогтар - педагогикалық білімді мамандар, олар әр оқушының психологиялық жағдайын әрдайым білуі қажет, әсіресе әртүрлі бұзылыстары бар балалармен, соның ішінде зиятында бұзылыстары бар оқушылармен жұмыс істегенде психолого-педагогикалық мінездеме жасауды білуі керек. Әр педагог балалармен жұмыс істеудің жауапты бөлігіне мән беруі керек.

6. Жеке бағдарлама мазмұнымен жұмыс істеуді білесіз бе?

Индивидуалды бағдарлама әрбір оқушының психологиясы мен бұзылыстарының ерекшеліктерін ескере отырып жасалады, сондықтан педагогтар бағдарламаның әр бөлімін мұқият қарастырады. Осы себептен, көптеген педагогтар индивидуалды бағдарлама мазмұнымен сенімді жұмыс істей алады, «ИӨ» деп жауап бергендер 7556 (88%) адамды құрайды, бағдарламамен жұмыс жасауда қиындықтар туындайтындар «ЖОҚ» деп жауап бергендер 632 (7,3%) адам, «Ішінара» деп жауап бергендер 389 (4,5%) адамды құрайды.

7. Зиятында бұзылыстары бар оқушының жетістіктерін қалай бағалауды білесіз бе?

Оқушылардың алған білімдерін бағалау - бұл ең әділ баға болып табылады, балалар әрқашан білімдерін бағалау арқылы қолдауды сезінуі керек, олар педагогтардан моральдық және психологиялық қолдауды сезінуі тиіс. Оқыту мен тәрбиелеудегі табыс кері байланыстың арқасында жүзеге асады, бұл байланыс әрқашан балаларды тәрбиелеу мен оқытудағы маңызды жіп болуы тиіс. Оқушылар өздерін жақсы жағынан көрсетуге тырысады, сондықтан олар өз мүмкіндіктеріне қарай тәрбиені және білімді педагогтан алған жауапты көрсетуді ұмтылады. Зиятында бұзылыстары бар оқушының кішкене жетістіктерін бағалау үлкен жетістіктерге жетуге әкеледі.

8. Зиятында бұзылыстары бар оқушылармен инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге дайындық деңгейіңізді бағалаңыз?

Зиятында бұзылыстары бар оқушылармен инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істейтін педагог белгілі бір білім, дағдылар және тәрбие мен оқыту саласында тәжірибе жинақтауы қажет. Сонымен қатар, ол дені сау балалар ұжымына біртіндеп қосылу жолдарын білуі тиіс.

9. Зиятында бұзылыстары бар оқушылармен қарым-қатынаста эмоционалдық қиындықтар сезіне ме екеніңізді бағалаңыз?

Педагогика мен психология саласында кәсіби білім алған педагог өз эмоцияларымен жұмыс істей білуі керек, себебі оның міндеті – тәрбиелеу мен білім беру, оқушының көңіл-күйі немесе сабаққа деген ынтасына қарамастан. Әрине, зиятында бұзылыстары бар оқушылармен жұмыс істеу қиын, бірақ мұғалімнің міндеті — осы ұрпақты қажетті бағытта алып жүру.

Радосты жағдай, анкета нәтижелері бойынша: педагогтар арасында эмоционалдық қиындықтар әлі де бар екенін көрсетеді, бұл дегеніміз, «ИӘ» деп жауап бергендер – 2564 адам (30%), бұл педагогтар мен осы балалардың ата-аналары да эмоциялар мен алаңдаушылықты сезінеді. Педагогтардың 3387 адам (40%) тәжірибелі кәсіби дағдыларымен «ЖОҚ» деп жауап берді, ал 2626 адам (31%) «Ішінара» деп жауап берді, олар кәсіби шеберлігімен эмоциялық жағдайды дұрыс басқарып, қажет болғанда эмоционалды теңгерімге келуі мүмкін.

10. Зиятында бұзылыстары бар оқушының оқыту мен іс-әрекетін ұйымдастыруды білесіз бе?

Зиятында бұзылыстары бар оқушыны оқыту мен іс-әрекетін ұйымдастыру арнайы педагогтан үлкен күш-жігерді талап етеді. Оқыту мен білім беруді ұйымдастыру кезінде сабақтардың және басқа да іс-шаралардың кезеңдерін, сонымен қатар тәрбиелік іс-шаралар мен демалыс уақытын дұрыс өткізу қажет. Бұл процесс ерекше қиындықтарды тудыратыны түсінікті, бірақ педагогтың міндеті — білім мен дағдыларды оқыту мен тәрбиелеу арқылы жеткізу. Анкеталау нәтижелеріне сүйенсек, жалпы білім беретін мектептерде жұмыс істейтін, арнайы сыныптарда немесе зиятында бұзылыстары бар балалармен жұмыс істейтін педагогтар үшін біліктілікті арттыру курстары, семинарлар, тренингтер түрінде қолдау қажет.

11. Зиятында бұзылыстары бар оқушы оқитын сыныпта сабақ жоспарлауда қандай қиындықтар туындайды?

Зиятында бұзылыстары бар оқушы бар сыныпта мұғалім екі түрлі категориядағы балалармен жұмыс істей білуі керек: біріншіден, жалпы балаларға арналған сабақты жоспарлау, екіншіден, зиятында бұзылыстары бар оқушымен міндетті түрде жеке жұмыс жүргізу. Педагогтар өздерінің арнайы сыныптардағы тәжірибесіне сүйене отырып, әртүрлі жауаптар ұсынды.

12. Қандай қиындықтар зиятында бұзылыстары бар оқушы оқитын сыныпта оқыту кезінде туындайды?

Оқыту мен тәрбиелеу процесінде педагог зиятында бұзылыстары бар оқушыларды бақылап, келесі нәтижелерді анықтады: Зиятында бұзылыстары бар балалар білімінде кемшіліктерге ие және оқу тапсырмаларын орындауда қиындықтарға тап болады, бұл олардың мүмкіндіктеріне, оқуға

деген мотивацияның болмауына және педагогтардың жауаптарына қызығушылықтың төмен болуына байланысты.

13. Зиятында бұзылыстары бар оқушымен жұмыс істеу кезінде қандай психологиялық қиындықтар туындайды?

Төмендегі нәтижелерге негізделгенде, педагогтар оқыту мен тәрбиелеу процесінде кәсіби қиындықтарды сезінбейді, бірақ эмоционалдық жүктеме бар екенін атап өтуге болады. Әрине, зиятында бұзылыстары бар оқушылармен жұмыс істеуде қызығушылық жоғалтатын педагогтар да бар, сондықтан мұнда педагогтар үшін әкімшіліктен және психологтан психологиялық қолдау маңызды.

14. Психолого-педагогикалық қолдау мамандары қандай көмек көрсетеді?

Психолого-педагогикалық жұмыс маңызды рөл атқарады, өйткені ол педагогтармен, оқушылармен және ата-аналармен жұмыс істеуде қажет. Психологтар жалпы балалармен және зиятында бұзылыстары бар балалармен жұмыс істеу әдістері мен тәсілдеріне ие болуы керек, әсіресе егер мұндай балалар жалпы білім беретін мектепте болса: туындайтын сұрақтар бойынша кеңес береді, зиятында бұзылыстары бар баланы сынып жұмысына «қосуға» көмектеседі, зиятында бұзылыстары бар баламен коррекциялық жұмыс бағдарламасын жасауға көмектеседі, зиятында бұзылыстары бар балалармен жұмыс істеу үшін технологиялар, әдістер және тәсілдер таңдауда практикалық ұсыныстар береді, туындайтын қақтығыстарды шешуге көмектеседі.

Осылайша, жалпы білім беретін мектептерде зиятында бұзылыстары бар оқушылармен жұмыс істеу барысында педагогтардың қызметін мониторингтеуден ерекше балалармен жұмыс істеуде педагогтардың кездесетін қиындықтары мен қажеттіліктері туралы мәлімет алынды. Жалпы білім беретін мектептердегі анкеталау нәтижелерін жинақтау төмендегідей қорытындылар жасауға мүмкіндік берді:

- Инклюзивті тәжірибені жүзеге асыратын мектептер Қазақстан Республикасының барлық өңірлерінде жұмыс істейді, алайда инклюзивті тәжірибені жүзеге асыратын барлық мектептерде әдістемелік көмек көрсету, психолого-педагогикалық көмек көрсету және/немесе жеке бағдарламалар жасауға жағдайлар жасалмаған;

- Зиятында бұзылыстары бар балаларды жалпы білім беретін мектепте оқытуда білікті көмекке жоғары сұраныс байқалады, мұғалімдер жұмыс жоспарларын құруда, іс-шараларға қатысуда және басқа да мәселелерде қиындықтарға тап болады;

- Кәсіби біліктілікті арттыру қажеттілігі жоғары пайызды құрайды, бұл мамандардың зиятында бұзылыстары бар балалармен жұмыс істеуде жеткіліксіз білімдерін көрсетеді (әдістемелік сүйемелдеу, нәтижесінде оқы-

ту мен тәрбиелеудің әдістері мен тәсілдерін таңдаудағы барлық кемшіліктер).

Жалпы білім беретін мектептердің мұғалімдері зиятында бұзылыстары бар балалар үшін жеке бағдарламаларды жасау бойынша білімдер мен дағдыларға ие емес, дамуында бұзылыстары бар балаларға арнайы жағдайлар жасау мен жүзеге асыруда кәсіби құзыреттілік жетіспейді. Бұл жалпы сыныпта зиятында бұзылыстары бар оқушы үшін академиялық білімдерді меңгеру жағдайларының жасалмағанын көрсетеді.

Сонымен қатар, жалпы білім беретін мектептерде қолданылатын дәстүрлі әдістер мен зиятында бұзылыстары бар балаларды оқыту әдістері сәйкес келмейді. Бұл, балалардың жаңа дағдыларды меңгеру жылдамдығы, оқыту мазмұны мен құралдарының арасында айтарлықтай айырмашылықтар болуымен байланысты.

Мұның бәрі кадрлық қамтамасыз ету мәселелерінің бар екенін көрсетеді.

Психолого-педагогикалық сүйемелдеу қызметтерінде зиятында бұзылыстары бар балаларды оқытатын мектептерде олигофренопедагогтар қосылуы керек, сонымен қатар арнайы сыныптағы оқу процесін олигофренопедагог жүргізуі тиіс.

3.2 Зиятында бұзылыстары бар балаларға арналған арнайы сыныптың оқыту үрдісі

Зиятында бұзылыстары бар оқушыларды арнайы сыныптарда оқыту Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500 бұйрығымен бекітілген Типтік оқу жоспарларына сәйкес жүзеге асырылады (өзгерістер мен толықтырулармен) [18]

Типтік оқу жоспары өз кезегінде білім беру процесінің келесі ерекшеліктерін белгілейді: а) бастауыш білім беру деңгейінде оқу мерзімінің 1 жылға (0-4 сыныптар) және негізгі білім беру деңгейінде оқу мерзімінің 1 жылға (5-10 сыныптар) ұлғаюы; б) зиятында бұзылыстары бар балалардың академиялық білімдер, өмірлік дағдылар, бастапқы кәсіби дағдылар алу қажеттіліктерін ескере отырып, білім беру мазмұнының өзгеруі (Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарының талаптарын орындамай, яғни «бағаланбайтын білім беру»); в) оқу жоспарына коррекциялық компонент пәндерін енгізу арқылы тармақталған мамандардың кепілді көмегі.

Мамандардың қолдауы зиятында бұзылыстары бар балалардың бұзылған функцияларын мүмкіндігінше дамытуға және өтемақы жасауға, әлеуметтік, коммуникативтік және өмірлік дағдыларды қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Типтік оқу жоспары оқу пәндерінің тізімін, әр пәнге бөлінетін уақыт мөлшерін, оларды оқу тәртібін анықтайды, ол мектептің сабақ кестесін құру үшін негіз болып табылады. 0-4 сыныптарға арналған Типтік оқу жоспары үш компоненттен тұрады: инвариантты компонент (жалпы білім беретін пәндер), вариативті компонент және коррекциялық компонент. Педагогикалық кеңестің шешімі бойынша вариативті компонент сағаттары кез келген жалпы білім беретін пәнге бөлінуі мүмкін.

5-10 сыныптарға арналған Типтік оқу жоспары екі компоненттен тұрады: инвариантты және коррекциялық. Оқу жоспарының инвариантты компоненті келесі жалпы білім беретін пәндерді қамтиды: қазақ тілі немесе орыс тілі, екінші тіл (орыс тілі немесе қазақ тілі), оқу және сөйлеу дағдыларын дамыту, математика, информатика, айналадағы дүние, жаратылыстану, география, Қазақстан тарихы, қоғам және құқық, бейнелеу өнері, музыка және ән айту, әлеуметтік-тұрмыстық бағдарлау, бейімделген дене шынықтыру.

Арнайы мектепте және оқу жоспарларында еңбек циклі пәндеріне үлкен маңыз беріледі және олар елеулі сағаттық жүктемені алады.

Еңбек оқыту зиятында бұзылыстары бар балаларды оқытуда басымдыққа ие. Еңбек оқыту, өз кезегінде, жақсы материалдық-техникалық базаның болуын талап етеді. Егер жалпы білім беретін мектепте бұл базасы болмаса, еңбек оқытуды жақын орналасқан арнайы мектептің базасында ұйымдастыру тиімді болады.

Практика еңбек оқыту бойынша мектеп шеберханаларында, мектеп жанындағы оқу-тәжірибе учаскесінде, базалық кәсіпорында ұйымдастырылады. Специальды мектептің оқу жоспарының коррекциялық компоненті бойынша өткізілетін сабақтарды ұйымдастыру үшін жалпы білім беретін мектепте коррекциялық-педагогикалық көмек кабинеті немесе ООП бар балаларды қолдау кабинетінде қажетті жабдықтар болуы ұсынылады, бұл психофизикалық дамуды түзету және әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды қалыптастыру бойынша сабақтарды өткізуге мүмкіндік береді.

Зиятында бұзылыстары бар оқушыларға арналған еңбек оқытуды ұйымдастырудың негізгі әдістемелік аспектілері және болашақ кәсіби білім беру мәселелері отандық арнайы білім беру саласындағы зерттеулердің пәні болып табылады (А.А. Айдарбекова, А.К. Рсалдинова, А.Д. Сейсенова және басқа да ғалымдар) [20].

Бұл арнайы мектептің/сыныптың мақсаты – түлектерді тәуелсіз өмірге және болашақ еңбек қызметіне дайындау.

Пропедевтикалық курс - қол еңбегі (0-3 сыныптар) – қол моторикасын, қабылдауды, көзге елестету-қимыл ойлауды дамытуға, еңбекқорлықты, ұқыптылықты, жалпы еңбек дағдыларын қалыптастыруға бағытталған.

Жалпы еңбек дайындығы (4-6 сыныптар) – оқушылардың жалпы техникалық дайындық және кәсіби бағдар беру міндеттерін шешеді.

Кәсіби-еңбек оқытудың (7-10 сыныптар) мақсаты – қолжетімді мамандықтар бойынша алғашқы кәсіби дағдыларды қалыптастыру. Мектеп оқушылардың контингентінің ерекшеліктері мен аймақтағы еңбек нарығының қажеттіліктерін ескере отырып, бастауыш кәсіби дайындықтың профильдерін таңдау мәселесінде тәуелсіз болып табылады. Типтік оқу бағдарламалары 15 еңбек профилі бойынша Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрі тарапынан жасалып, бекітілген.

Қажет болған жағдайда, мектеп педагогтары кәсіби-еңбек оқытудың оқу бағдарламасын өздігінен жасай алады, бағдарлама құрылымы мен мазмұнын баяндауда жалпы талаптарға сәйкес. Оқушылар мектепті аяқтағаннан кейін ТиПО жүйесінде білімін жалғастыруға немесе жұмысқа орналасуға дайын болуы тиіс.

Еңбекке жалпы дайындық, кәсіби-еңбек оқыту, әлеуметтік және тұрмыстық бағдар бойынша сабақтар өткізу үшін сынып 2 топқа бөлінеді.

Егер еңбек профилі бойынша сабақтар өткізу үшін топтың саны жеткіліксіз болса, әртүрлі сыныптардан оқушыларды біріктіруге рұқсат етіледі. Кәсіби-еңбек оқыту сабағын өткізу үшін шеберханалар жабдықтармен және барлық қажетті материалдармен қамтамасыз етіледі.

Оқу жоспарының коррекциялық компонентіне байланысты сабақтар да бар: сөйлеу дамуындағы кемшіліктерді түзету, коррекциялық ритмика, жеке және топтық дамытушы сабақтар, жеке және топтық белсенді-қозғалыс сабақтары.

Сөйлеу тілін дамуындағы кемшіліктерді түзету сабақтарын логопед арнайы жабдықтармен және дидактикалық материалдармен жабдықталған арнайы кабинетте жеке немесе кіші топтарда өткізеді.

Сабақтар сөйлеу бұзылыстары айқын байқалатын оқушылар үшін өткізіледі. Оқу жылының басында логопед мектепке қабылданған оқушылардың сөйлеуін тексеру жүргізеді. Логопедпен жұмысқа, бірінші кезекте, ұзақ уақыт арнайы логопедиялық жұмыс талап ететін күрделі сөйлеу бұзылыстары бар балалар қабылданады.

Логопедиялық сабақтар мүмкіндігінше сабақтан тыс уақытта өткізілуі тиіс. Алғашқы сабақтар және сөйлеу бұзылыстары айқын байқалатын оқушылармен өткізілетін сабақтар жеке жүргізіледі. Уақыт өте келе, ұқсас сөйлеу бұзылыстары бар оқушылар 3-5 адамнан тұратын кіші топтарға біріктіріледі. Сөйлеу бұзылыстары айқын байқалатын оқушылар оң динамика көрсеткен жағдайда, олар топтық сабақтарға қосылады(special-edu.kz).

Толық инклюзияның маңызды шарты — арнайы сыныптарда білім алатын оқушыларға қосымша білім беру сабақтарына қатысу мүмкіндігін беру.

Адаптация мен әлеуметтендіру процесі сәтті өтетіндей, зиятында бұзылыстары бар балалар үшін қосымша білім беру бағытын таңдау олардың жас ерекшеліктері мен жеке мүмкіндіктерін, баланың және оның ата-анасының тілектерін ескере отырып жүргізілуі тиіс. Оқушыларға арналған үйірмелер мен секцияларды таңдау ерікті болуы керек, баланың қызығушылықтары мен ішкі қажеттіліктеріне сәйкес келуі керек, бірақ психоневролог пен педиатрдың кеңестерін ескеру қажет. Егер бала физикалық жүктемелермен байланысты үйірмеге қатысуды қаласа, онда медициналық мекемеден дәрігердің берген анықтамасы қажет болады, онда бұл балаға аталған үйірмемен айналысуға қарсы көрсетілімдер жоқ екені жазылады. Специальды білім беру, педагогикалық қолдау нәтижелерін алу барысында отбасының рөлі зор, өйткені бала тәрбиеленетін отбасы оның өміріне үнемі әсер етеді.

Позитивті отбасы ішіндегі қатынастарды құруда мұғалімдер мен ПМПК мамандарының рөлі үлкен. Олар ата-аналарға өз баласын дұрыс түсінуге көмектеседі, отбасында балалар мен ата-аналар арасындағы достық қарым-қатынастардың қалыптасуын бақылайды, әлеуметтік байланыстарды орнатуға және жалпы білім беретін мектептегі талаптарды сақтауға көмектеседі. Әр баланың өзін-өзі дамытуға мүмкіндік беретін жағдайлар жасау мұғалімдердің баланың дамуы мен оқытуын жобалау қабілеті мен тілегінсіз мүмкін емес, бұл әр оқушының табысты болуына мүмкіндік береді.

Зиятында бұзылыстары бар балаларға арналған сыныптардағы білім беру процесін қалай ұйымдастырылғанын түсіну — жүргізілген зерттеудің объективтілігі үшін маңызды.

Зиятында бұзылыстары бар балаларға арнайы жағдайларды жасау кезінде келесі мәселелерді ескеру қажет:

- әртүрлі ортада, өмірлік жағдайларда қарым-қатынас жасау дағдыларын дамыту, баламалы сөйлеу құралдарын қолдануға үйрету;
- әлеуметтік-тұрмыстық қабілеттерді арттыру, өмір сапасын жақсарту мақсатында, қоғамда тәуелсіз өмір сүруге мүмкіндік беру;
- күнделікті өмірде тәуелсіздік дағдыларын дамыту;
- қарым-қатынас жасауға үйрету, үйден тыс және оқу орындарынан ақпарат беру дағдыларын қалыптастыру;
- практикалық, көркем-эстетикалық, спорттық-физикалық әрекеттерге қызығушылықты ашу;
- қоршаған әлемді табиғи және әлеуметтік компоненттерінің жиынтығы ретінде тану дағдыларын дамыту;
- кәсіби-трудовая қызметті меңгерудегі мүмкіндіктерді жүзеге асыру және орта білім беру деңгейінде алынған еңбек дағдыларын жетілдіру.

Осылайша, арнайы сыныптардың қызметін дұрыс ұйымдастыру жағдайларын жасау зиятында бұзылыстары бар оқушылардың білім беру

қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, сапалы білім алу үшін тең мүмкіндік береді.

3.3 Зиятында бұзылыстары бар оқушылардың әлеуметтік бейімделуі мен өмірлік құзыреттілікті дамыту бойынша ұсыныстар

Әлеуметтік бейімделу және өмірлік дағдыларды дамыту жұмысының мазмұны арнайы білім берудің концептуалдық тәсілдері мен әдістемелік принциптері тұрғысынан ашылады. Басымдылыққа ие болған тәсілдер ретінде жүйелі-әрекеттік, функционалдық және тәжірибеге бағытталған тәсілдер аталған.

Жүйелі-әрекеттік тәсіл жетекші және негізгі ретінде анықталған, оның негізінде «баланы үйренуге үйрету» принципі жатыр. Бұл жағдай мамандандырылған білім беру процесінде тиімді құрал болып табылады. Сонымен қатар, бұл тәсіл балалардың бастамашылдық пен тәуелсіздігін көрсетуге мүмкіндік береді, интеллектуалдық бұзылыстары бар балаларды оқытуда әрекет етуге бағытталған тәсіл негізінде жүзеге асырылады.

Функционалды көзқарас әлеуметтік тұрмыстық, еңбек қызметтерін орындау және жүзеге асыруға бағытталған, олардың негізінде еңбек іс-әрекеттері, болашақ мамандықпен және тұлғаның құндылықтық, эмоционалды-еріктік және мінез-құлықтық салаларымен байланысты.

Практикалық бағытта бағытталған көзқарас қолжетімді кәсіби құзыреттілікті әртүрлі практикалық қызмет түрлеріне енгізу арқылы меңгеруге мүмкіндік береді. Мұнда болашақ кәсіби қызметке деген бейімділіктер мен қабілеттерді анықтап, нақты жағдайларда практикалық дағдылар мен шеберліктерді жекелей мүмкіндіктер мен арнайы білім қажеттіліктерін ескере отырып дамыту маңызды.

Жоғарыда аталған ғылыми көзқарастар арнайы сыныптарда жүзеге асырылады.

Оқытудағы табыстылық көрсеткіштерін анықтағанда келесі талаптарды ескеру қажет: мазмұнның анықтығы, өлшеу мүмкіндігі; көрсеткіштердің жүйелілігі, ол зерттелетін процесті мүмкіндігінше толық сипаттауы тиіс; икемділік, бейімделгіштік, білім беру процесінің субъектілерінің барлық мүмкін болатын өзгерістерін көрсету қабілеті және, ақырында, нәтижелілік пен тиімділік.

Осы талаптарды және оқытуды ұйымдастыру ерекшеліктерін ескере отырып, келесі критерийлер мен көрсеткіштер анықталды.

1. Мазмұнды (Предметтік/академиялық) оқыту нәтижелері: бағдарламаны меңгеру деңгейі, пәндер бойынша үлгерім.

2. Өмірлік дағдылар. конкурстарға қатысу, жұмыс цехтарына экскурсиялар.

3. Жеке тұлғалық. Қалыптасқан жеке тұлғалық жаңалықтар: білімдер, дағдылар, құзыреттіліктер, қызығушылықтар, бейімділіктер, жеке тұлғаның қасиеттеріндегі өзгерістер.

Ең алдымен, осы категориядағы балаларды оқыту мазмұнын таңдау үшін негізгі мақсатты ескеру өте маңызды — балаларды өмірге дайындау.

Өмірлік контекстке негізделген мазмұнды іріктеудің алғашқы принципі, көрсетілген мақсаттан логикалық тұрғыдан шығатын, әлеуметтік даму-ды когнитивтік даму алдында басымдыққа қою принципі болып табылады. Білім мазмұны - танымдық, дүниетанымдық, моральдық және басқа да мәселелерді шешу үшін дидактикалық түрде бейімделген әлеуметтік тәжірибе.

Зиятында бұзылыстары бар оқушылар үшін Типтік бағдарламалар мен Типтік оқу жоспарларында пәндік нәтижелерге қатысты талаптар белгіленеді. Типтік бағдарламалар мазмұнында оқытудың екі өзара байланысты міндетін – академиялық және өмірлік құзыреттіліктерді қалыптастыруды қазіргі заманғы талаптармен үйлестіре отырып, одан әрі интеграциялау қажет.

Дәстүр бойынша академиялық білімдерге меңгеруге баса назар аударылып келеді, алайда зиятында бұзылыстары бар бала үшін өмірлік құзыреттіліктер аспектісі ерекше маңызды.

Осылайша, өмірлік құзыреттіліктерді қалыптастыру зиятында бұзылыстары бар оқушылар үшін басты басымдыққа айналады, себебі оларға академиялық білімдер, дағдылар мен шеберліктерді меңгеру ғана емес, сонымен қатар өмірлік тәжірибені дамыту, белсенді, тәуелсіз болу және шынайы күнделікті өмірге бейімделу мүмкіндігі маңызды.

Зиятында бұзылыстары бар оқушылар үшін «өмірлік құзыреттіліктер» компонентінің маңызы артады. Коррекциялық педагогика институты (РАО) өмірлік құзыреттілік саласындағы келесі қажетті көмек бағыттарын анықтады:

- Балада өз мүмкіндіктері мен шектеулері туралы адекватты түсініктерді қалыптастыру;
- Күнделікті өмірде қолданылатын әлеуметтік-тұрмыстық дағдыларды меңгеру;
- Коммуникация дағдыларын меңгеру;
- Әлемнің бейнесі мен оның уақыттық-кеңістіктік ұйымдастырылуын дифференциациялау және түсіну;
- Әлеуметтік қоршаған ортасын түсіну және жастарына сәйкес құндылықтар мен әлеуметтік рөлдер жүйесін меңгеру.

Осы бағыттарға негізделіп, мұғалімдер, тәрбиешілер, педагог-психолог, әлеуметтік педагог, логопед, арнайы педагог жүзеге асыратын коррекциялық жұмыстың мазмұны мен құрылымы қалыптасады.

Коррекциялық жұмыстың әдістері мен тәсілдерін әзірлеу кезінде маңызды фактор баланың жеке ерекшеліктеріне, оның интеллектуалды және психофизикалық мүмкіндіктерін ескеру болып табылады.

Әрбір баланың жеке ерекшеліктерін анықтау және өмірлік құзыреттіліктерді қалыптастыру бойынша іс-шараларды әзірлеу мақсатында оқушылардың өмірлік құзыреттіліктерін қалыптастыру ерекшеліктерін психологиялық-педагогикалық диагностика жүргізіледі.

Қоғамға интеграциялану, оның ішінде білім беру ұйымдарында инклюзивті білім беру және арнайы білім қажеттіліктері бар тұлғаларды еңбекке даярлау, даму бұзылыстары мен шектеулерін өтемдейтін жағдайларда қоғамның басқа мүшелерімен бірге әлеуметтік өмірдің барлық түрлері мен формаларында тең дәрежеде қатысу құқығы мен нақты мүмкіндіктерін ұсыну процесі мен нәтижесі болып табылады.

Арнайы сыныптарды ашу, интеллекті бұзылыстары бар балаларға білім алуға мүмкіндік береді, олар өздерінің тұратын жерінде білім ала алады, ал мектептер оқу-тәрбие процесін инклюзивтілік принципі бойынша жүзеге асырады.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде интеллекті қабілеттері бұзылған балалар үшін арнайы сыныптардың ашылуы инклюзивті білім беру дамуының контекстінде өзекті екендігін қорытындылауға болады.

Арнайы сыныптарда балалардың дамуындағы дефициттерді түзету және көмектесу үшін қадамдық маршрутты әзірлеу, өмірлік құзыреттіліктер класстарына ауысуды қамтамасыз ету, білім беру мен тәрбиелеу үдерісін жүйелі түрде жақсартуға мүмкіндік береді.

Өмірлік құзыреттіліктерді диагностика жасаудың негізгі критерийлері, оқушылардың даму динамикасын бақылауға мүмкіндік береді:

1. Денсаулықты сақтау дағдыларының қалыптасуы (баланың гигиена ережелері туралы білімі, оларды орындауға қабілеттілігі, қол жуу, тіс жуу сияқты іс-әрекеттерде дербестігі деңгейі).

2. Баланың әлеуметтік бейімделуі (баланың мектеп-интернаттағы күн тәртібіне бейімделуі, педагогтердің талаптарына реакциясы, талаптармен өздігінен күресу қабілеті).

3. Коммуникативтік дағдылар (сөйлеу деңгейі, сөйлеуді пайдалану қабілеті, бағытталған сөйлеуді түсіну, диалогқа түсу, әңгіме жүргізу қабілеті).

4. Оқу мотивациясы (мектепке баруға деген ынта, мектептегі тапсырмаларды орындау, үй тапсырмаларын орындаудағы қиындықтар — ата-аналар мен тәрбиешілердің бағалауы бойынша).

5. Әлеуметтік белсенділік (баланың қосымша уақытта басқа балалармен ойнауы немесе жалғыз ойнауды қалауы, бос уақытта өзін-өзі ұйымдастыру қабілеті, қосымша іс-шараларға қатысу белсенділігі).

6. Өзін-өзі күту дағдылары.

7. Этикалық нормалар мен ережелерді меңгеру (эмоционалдық реакциялардың адекваттылығы, басқарылуы, ынтымақтастыққа бейімділігі, агрессия мен мазасыздықтың болмауы немесе айқын көрінуі).

**Өмірлік дағдыларды қалыптастыру бойынша жұмыс келесі
«қадамдық» әрекеттер тізбегін және олардың мазмұнды
толтыруын қамтиды:**

1. Психолого-педагогикалық сүйемелдеу мамандары мен арнайы сынып мұғалімі оқу жылының басында өмірлік дағдыларды дамыту деңгейін анықтау үшін педагогикалық диагностика жүргізеді. Наблюдение жүргізеді арнайы педагог, әлеуметтік педагог, психолог және мұғалім.

2. Диагностика нәтижелері кестеге енгізіледі. Диагностика қорытындылары оқушының сипаттамасына жазылады.

3. Психолого-педагогикалық қызмет ата-аналармен (немесе олардың функцияларын орындайтын басқа ересектермен) бірге отырыс өткізеді, онда баланың әлеуметтену деңгейін арттыру үшін қажетті нақты дағдылар анықталады.

4. Таңдалған дағдылар мониторинг картасына енгізіледі және олардың бастапқы деңгейі тіркеледі.

5. Ата-аналарға қойылған мақсаттарға жету үшін жауапкершілік жүктеледі, таңдалған дағдыларды қалыптастыру бойынша күнделікті өмір мен практикалық қызмет барысында нақты ұсыныстар беріледі.

6. Оқу жылының соңына қарай жүргізілген қалыптастыру жұмысының тиімділігі бағаланады, нәтижелер мониторинг картасына енгізіледі. Дағды қалыптасқан деп саналады, егер оқушы оны дербес көрсете алса.

ҚОРТЫНДЫ

Дұрыс әдістемелік тұрғыда ұйымдастырылған арнайы сыныптарда зиятында бұзылыстары бар балаларды оқыту тек жалпы білім беру процесін дұрыс құруға мүмкіндік бермейді, сонымен қатар, ең бастысы, оларды толыққанды қоғамға кіріктіру үшін жағдайлар жасайды. Бұл оқушылардың білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруға, кейінгі әлеуметтік бейімделу мен интеграцияға, сондай-ақ қажетті ұйымдастырушылық-әдістемелік базаны қалыптастыруға, мектепті аяқтағаннан кейін колледждерге көшу кезінде педагогикалық интеграция мүмкіндіктерін көрсетуге мүмкіндік береді.

Зиятында бұзылыстары бар оқушыларды әртүрлі іс-әрекет түрлеріне тарту арқылы олар білім беру процесінің белсенді қатысушыларына айналады, олардың танымдық белсенділігі дамып, қоршаған әлемге деген қызығушылықтары артады, білім алу ықыластары ынталандырылады және әлеуметтік бейімделуге қажетті негізгі өмірлік дағдылар қалыптасады.

Жалпы жұмыс нәтижелері, ұсыныстар мен зерттеудің болашақтағы перспективаларын біз арнайы сыныптардағы өмірлік дағдыларды оқыту түрлерінің тиімділігін негіздеу және тексеру арқылы көреміз.

Зиятында бұзылыстары бар балаларда өмірлік дағдыларды дамыту олардың әлеуметтік интеграциясының және қоғамның дербес мүшелері ретінде қалыптасуының маңызды кезеңі болып табылады. Инклюзивті білім беру, практикалық оқыту және дараландыру негізінде құрылған әдістемелер мұндай балалардың өмір сүру сапасын айтарлықтай жақсартуға, олардың өз күшіне сенімділігін арттыруға және қоршаған орта талаптарына бейімделуге көмектеседі.

Барлық жалпы білім беретін мектептердің педагогтарына ескерту қажет: әрбір бала, оның ерекшеліктеріне қарамастан, қоғам өміріне толыққанды қатысу құқығына ие, және өмірлік дағдыларды дамыту осы құқықты жүзеге асыруда негізгі рөл атқарады.

ӘДЕБИЕТ

1. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы 2021 жылғы 26 маусымдағы.
2. Елисеева И.Г., Карипжанова Ш.Ж. Зияты жеңіл түрде бұзылыстары бар мектеп оқушыларының білім алу жағдайларын жасау. Алматы, 2022 ж. ҰҒПЦ ҚП ҚР БҒМ, 64 б.
3. Елисеева И.Г., Даурцева Г.Ю. Зияты жеңіл түрде бұзылыстары бар мектеп оқушыларының білім алу жағдайларын жасау. Алматы, 2022 ж. ҰҒПЦ ҚП ҚР БҒМ, 64 б.
4. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы, 2007 жылғы 27 шілде, № 319-III.
5. Мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру, қосымша білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдап отыру қағидаларын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 бұйрығы, ҚР Оқу-ағарту министрінің 2023 жылғы 29 қыркүйектегі № 300 бұйрығымен толықтырылған редакциясы.
6. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы заңы, 2021 жылғы 26 маусым, № 56-VII ҚРЗ.
7. Арнайы білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидалары. ҚР БҒМ 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 бұйрығы.
8. Жалпы білім беретін мектептердегі арнайы сыныптардың жұмысын ұйымдастыру. Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰАО, 2016. – 49 б.
9. Давыдов Е.Ю., Сорокин А.Б. Жалпы білім берудің бастапқы кезеңінде оқушылардың өмірлік құзыреттерін бағалау. Мәскеу, 2019. – 27 б.
10. «Білім беру объектілеріне қойылатын санитарлық-эпидемиологиялық талаптар» санитарлық ережелерін бекіту туралы. ҚР Денсаулық сақтау министрінің 2021 жылғы 5 тамыздағы № ҚР ДСМ-76 бұйрығы.
11. Воронкова В.В. редакциясымен. Көмекші мектептегі балаларды тәрбиелеу және оқыту. Мәскеу, 1994. – 413 б.
12. Ержолова Ж.А., Бақмағанбетова Б.Н. Психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның ұйымдастырушылық-процестік қызметінің аспектілері (Қарағанды облыстық ПМПК тәжірибесінен): Әдістемелік ұсыныстар / Құраст. – Қарағанды: Қарағанды облыстық ПМПК, 2018. – 84 б.

13. Дэвид Митчелл. Арнайы және инклюзивті білім берудің тиімді педагогикалық технологиялары. РООИ «Перспектива», 2011. – 137 б.
14. Ақыл-ой кемістігі бар жасөспірімдердің әлеуметтенуі / Мартынова И.И., Стребелева Е.А., Закрепина А.В., Бутусова Т.Ю., Шилова Е.А., Кинаш Е.А. [электрондық ресурс]. Электронды мәтіндік деректер (95,5 Кб). М.: ИКП, 2023.
15. Коробейников И.А. Жеңіл ақыл-ой кемістігі бар оқушылардың өмірлік құзыреттілігін мониторингілеу: проблемалық аспектілер және шешу жолдары, Ресей коррекциялық педагогика институты, Мәскеу, 2018. – 27 б.
16. Елисеева И.Г. Жалпы білім беретін мектепте ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың оқу-тәрбие үдерісін дараландыру. Алматы, 2021. – 63 б.
17. Қазақстан Республикасының бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің үлгілік оқу жоспарларын бекіту туралы. Қосымшалар 4, 5, 9, 10. ҚР БҒМ 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500 бұйрығы.
18. Айдарбекова А.А. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар мен жасөспірімдердің кәсіби-еңбекке дайындаудың ұйымдастырушылық негіздері. Алматы, 2017. – 60 б.
19. Интеллектуалдық даму бұзылыстары бар балаларды оқыту (олигофренопедагогика) / Б.П. Пузановтың редакциясымен. Мәскеу, 2000. – 269 б.
20. Аурулардың халықаралық жіктемесі (10-шы қайта қарау). Психикалық және мінез-құлықтық бұзылыстар жіктемесі (ICD-10) / Ю.Л. Нуллер, С.Ю. Циркин редакциясымен. СПб., 1994.
21. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары туралы» заңы, 2002 ж.
22. «Қазақстан Республикасындағы мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы», 2005 ж.
23. Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамыту тұжырымдамасы (2023-2029 жж.).
24. Арнайы білім беру ұйымдарының қызметін ұйымдастырудың үлгілік ережелері. Қосымша 6. 3-бөлім. ҚР Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 бұйрығы.
25. «Білім беру объектілеріне қойылатын санитарлық-эпидемиологиялық талаптар» санитарлық ережелерін бекіту туралы. ҚР Денсаулық сақтау министрінің 2021 жылғы 5 тамыздағы № ҚР ДСМ-76 бұйрығы.
26. Жалпы білім беретін ұйымдарға арналған жалпы білім беретін пәндер, таңдау курстары және факультативтер бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы. ҚР БҒМ 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығы.

27. Мектепке дейінгі, орта білім беру ұйымдары мен арнайы білім беру ұйымдарын жабдықтармен және жиһазбен қамтамасыз ету нормалары. ҚР БҒМ 2016 жылғы 22 қаңтардағы № 70 бұйрығы.

28. Мемлекеттік үлгідегі білім туралы құжаттардың түрлері мен нысандарын бекіту және оларды беру қағидалары. ҚР БҒМ 2015 жылғы 28 қаңтардағы № 39 бұйрығы.

29. «Ерекше қажеттіліктері бар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық қолдау туралы», 2002 ж.

**Зиятында бұзылыстары бар балалардың өмірлік дағдылары,
оларды арнайы сыныпта дамыту және олардың бағалау
критерийлері.**

4 - кесте

1	Киіну дағдылары	Баллы
1.1	Шалбарын тізесіне дейін түсіріп, қайта киеді	
1.2	Аяқ киімін шешеді және киеді	
1.3	Көйлегін, футболкасын шешеді және киеді	
1.4	Шалбарын, колготкасын шешеді және киеді	
1.5	Шұлығын шешеді және киеді	
1.6	Курткасын шешеді және киеді	
1.7	Сыдырманы ашады	
1.8	Сыдырманы жабады	
1.9	Түймені ашады және түймелейді	
1.10	Кнопкаларды ашады және түймелейді	
2	Тамақтану дағдылары	
2.1	Кесе арқылы су ішеді	
2.2	Қасық пен шанышқыны қолданады	
2.3	Өзінің тамақ контейнерін шығарады	
2.4	Кесе ішіне сұйықтық құяды	
2.5	Ыдысты өзінен кейін жинайды	
2.6	Пышақпен кеседі (шұжық, кияр және т.б.)	
2.7	Ұқыпты тамақтанады	
3	Өзіне күтім жасау дағдылары	
3.1	Қолын жуады	
3.2	Қолын сүртеді	
3.3	Бетін жуады	
3.4	Бетін сүртеді	
3.5	Шашын тарай алады	
3.6	Тісін тазалай алады	
3.7	Мұрнын сүрте алады	
4	Дәретхана пайдалану дағдылары	

4.1	Дәретхананы қолданады (қақпағын көтереді, кіші дәреттен кейін жауып, су жібереді)	
4.2	Дәретханаға барғысы келетінін айтады	
4.3	Дәретхана қағазын қолданады	
5	Күн тәртібін сақтау дағдылары	
5.1	Сыныптағы күнделікті кестеге сәйкес әрекет етеді	
5.2	Белсенділік ауысу кезінде орнында отырады және күтеді	
5.3	Бір аймақтан екінші аймаққа ауысады (тапсырма орындау үшін)	
5.4	Өз кезегін күте алады	
5.5	Нұсқаулық бойынша сапқа тұра алады	
5.6	Сыныпта тапсырма орындай алады	
5.7	Оқу құралдарын алып, орнына қоя алады	
5.8	Орындаған жұмысын мұғалімге көрсете алады	
5.9	Мұғалімнің нұсқаулығын орындай алады (тақтаны сұрту, есікті жабу, дәптер тарату және т.б.)	
6	Топтағы мінез-құлық	
6.1	Балалар тобында бола алады	
6.2	Мұғалімнің нұсқауын орындай отырып, тапсырма орындайды	
6.3	Топтағы балалардың әрекетіне жауап береді	
6.4	Жағдайға бағдар жасап, балалардың әрекетіне өздігінен қосыла алады	
6.5	Мұғалімнің жалпы нұсқауын орындайды	
6.6	Мұғалімнің назарын аудару үшін қол көтереді	
6.7	Бірлескен жұмыс кезінде кезек сақтайды	
7	Әлеуметтік дағдылар	
7.1	Қатарластарымен өзін лайықты ұстайды	
7.2	Қатарластардың жанасуына сәйкес әрекет етеді	
7.3	Басқа адамдарды қарым-қатынасқа тартады	
7.4	Қатарластарының әрекетін қайталайды	
7.5	Сәлемдесуге жауап береді	
7.6	Басқа адамға әрекетті орындау үшін көмек береді	
7.7	Қатарластардың әлеуметтік бастамаларына жауап береді (ойнауға шақыру)	
7.8	Бөлісе алады	
7.9	Назар аударта алады	
7.10	Бірденені бөлісуді сұрайды	
7.11	Қатарластарының ойынына қосылады	

7.12	Қатарластарының мінез-құлқын бақылай отырып, өз мінез-құлқын өзгертеді	
7.13	Бір адамнан екінші адамға хабар жеткізе алады	
7.14	Сұрақтар қоя алады	
8	Қауіпсіздік дағдылары	
8.1	"Қызыл жарықта жолды кесіп өтпе, ыстықты, өткір заттарды ұстама" сияқты ережелерді түсінеді	
8.2	Үлкендердің көрсетуімен заттарды дұрыс ұстайды	
8.3	Заттарды тек мақсатына сай қолданады	
8.4	Қайшыны, үтік, пышак, ине сияқты заттарды ұқыпты қолданады	

Бағалау критерийлері:

3 – өз бетінше орындайды

2 – мұғалімнің (ыммен, сөзбен) нұсқауымен орындайды

1 – мұғалімнің жартылай көмегімен орындайды

0 – әрекетті орындай алмайды

Ұпайлар	1. Киіну дағдысы										Күні:
3											
2											
1											
0											
Код	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	1.6	1.7	1.8	1.9	1.10	

Ұпайлар	2. Тамақтану дағдылары							Күні:
3								
2								
1								
0								
Код	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	2.6	2.7	

*Ескертпе: әр дағды кодпен белгіленген. Дағды индикаторы нүктемен белгіленеді. Нүктелер сызықтармен қосылып, осылайша дағды деңгейі көрсетіледі.

Аханова Ж.Б.

Зиятында бұзылыстары бар оқушыларды жалпы білім беретін мектепте
оқытуға арнайы жағдайларды жасау бойынша
ұйымдастырушылық-әдістемелік аспектіл

Әдістемелік ұсынымдар

Редактор *Ж.Б. Аханова*
Технический редактор *Д. Токтарбекова.*
Компьютерная верстка *А. Кabanбаев.*

Формат 60x84\16. Бумага офсетная. Усл. печ. л. 4,25

ННПЦ КП 050008, г. Алматы, ул. Байзакова 273 А,
тел\факс 394-45-17, 394-45-07.